

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İZMİR'DE YAŞAYAN 60 YAŞ VE ÜZERİ KADINLARDA
EŞTEN AYRILIK SONRASI KENDİNİ YENİDEN
OLUŞTURMA SÜRECİ

F. Sıla AYAN

Danışman

Prof. Dr. Akça TOPRAK ERGÖNEN

İZMİR - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İzmir’de Yaşayan 60 Yaş Ve Üzeri Kadınlarda Eşten Ayrılık Sonrası Kendini Yeniden Oluşturma Süreci” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih/...../.....

F. Sıla AYAN

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İZMİR’DE YAŞAYAN 60 YAŞ VE ÜZERİ KADINLARDA EŞTEN AYRILIK SONRASI KENDİNİ YENİDEN OLUŞTURMA SÜRECİ

F. Sıla AYAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Kadın Çalışmaları Program

Türkiye’nin giderek ve hızla yaşlanan bir ülke olmasının yanı sıra kadınsallaşan yaşlılığı diğer sosyolojik değişkenlerle de dinamik bir ilişki içindedir. Patriarkal toplumun normlarını taşıyan aile yaşamı ve evlilik içinde geçirdiği süre boyunca birtakım etkilere ve değişimlere maruz kalan kadın toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve denetlenme durumunu deneyimleyebilmektedir. Bu etki ve değişimlerin ortadan çıktığı ayrılık veya eş kaybı durumunun nasıl algılandığı, söz konusu olaydan sonra yaşam durumunda ve adaptasyon sürecinde ne gibi düşünsel süreçler ve günlük yaşam olaylarının yaşandığı araştırmanın ana sorunsalıdır. Varoluşçu feminist bakış açısı ile felsefi literatürün içerik analizinin yapılması ve İzmir’de Haziran ayı içerisinde 60 yaş ve üzeri 150 kadın üzerinde gerçekleştirilen tam yapılandırılmış anket uygulaması ile araştırma tamamlanmıştır. Ulaşılan sonuca göre eşten ayrılık sonrasında kendini yeniden oluşturma sürecinde, evlilik süresi yeni başlayan yaşam dönemiyle fiziksel ve bağımsızlık alanlarıyla negatif ilişki içerisindedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık ve Yaşlanma, Kadın, Eşten Ayrılık, Varoluşçu Feminizm, Kendini Yeniden Oluşturma

ABSTRACT

Master's Thesis

**PROCESS OF RE-EMERGENCE OF SELF AFTER SEPERATION FROM
SPOUSE AMONG 60 YEAR-OLD AND OLDER WOMEN LIVING IN IZMIR**

F. Sila AYAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Women Studies

Women Studies Program

Addition to Turkey's position as one of the rapidly aging countries, feminization of this context has a dynamic relation with several sociological valuables. Women who have been affected and changed by during their time of patriarchal family life and marriage can also experience gender inequality and feeling of being inspected. The basis of this research is separation from spouse or loss of them as a source of these effects and changings, how this situation is perceived or experienced. As the research method, content analysis of literature with an existentialist feminist perspective and interviews with 150 women who are older than 60 in İzmir, on June have been chosen. As a result, it can be emphasized the process of re-emergence of self after separation with spouse or loss of the spouse duration of marriage has a negative correlation with physical condition and independence areas.

Keywords: Old Age and Aging, Women, Separation with Spouse, Existantialist Feminism, Re-Emergence of Self

**İZMİR'DE YAŞAYAN 60 YAŞ VE ÜZERİ KADINLARDA EŞTEN AYRILIK
SONRASI KENDİNİ YENİDEN OLUŞTURMA SÜRECİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
EKLER LİSTESİ	xii
 GİRİŞ	 1

**BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA ÜZERİNE**

1.1. ARAŞTIRMA SORUNSALI VE PERSPEKTİFİ	3
1.1.1. Felsefi Perspektif	3
1.1.2. Sosyal Gerontolojik Perspektif	7
1.2. YÖNTEM	11
1.2.1. Araştırma Tasarımı	11
1.2.2. Örneklem Seçimi ve Özellikleri	12
1.2.3. Sınırlılıklar ve Avantajlar	16
1.2.4. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği	18

İKİNCİ BÖLÜM
VAROLUŞÇU FEMİNİST BAKIŞ AÇISINDAN DEMOGRAFİK DURUM VE
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. YAŞLILIK, YAŞLANMA VE KADIN	20
2.2. EVLİLİK, EVLİLİK DÖNEMİNİN SONLANMASI VE KENDİNE BAKIŞ	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE ANALİZ

3.1. FİZİKSEL DURUM	28
3.2. PSİŞİK DURUM	32
3.3. GÜNLÜK YAŞAMDA BAĞIMSIZLIK	35
3.4. YALNIZLIK	38
3.5. ÇEVREYLE BAĞLANTILI SORUNLAR	40
3.6. İNANÇ	43
3.7. YAŞAM KALİTESİ	45
3.8. GRUPLARIN ENDEKS ORTALAMA DEĞERLERİ	48
 SONUÇ	 51
KAYNAKÇA	55
EKLER	

KISALTMALAR

akt.: Aktaran

s.: Sayfa

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Karşılaştırma Grupları	s.12
Tablo 2: Toplam örnekleme ve İncelenen Gruplarda Yaş ve Evlilik Süresi Deskriptif İstatistikleri	s.13
Tablo 3: Evlilik süresi ve Endeksler Arasındaki Korelasyon Katsayıları	s.50

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ortalama Yaş ve Evlilik Süresi	s. 14
Şekil 2: Eğitim Durumu	s. 14
Şekil 3: Yaşam Biçimi	s. 15
Şekil 4: İkamet Durumu	s. 16
Şekil 5: Gelir Durumu	s. 16
Şekil 6: Türkiye’de 2000-2014 Yılları Arasında 60 Yaş Ve Üstü Nüfus	s. 21
Şekil 7: Eşinden Ayrı Yaşayan Grubun Fiziksel Durumu	s. 30
Şekil 8: Eşinden Boşanan Grubun Fiziksel Durumu	s. 31
Şekil 9: Eşini Kaybeden Grubun Fiziksel Durumu	s. 32
Şekil 10: Eşinden Ayrı Olan Grubun Psikik Durumu	s. 34
Şekil 11: Eşinden Boşanan Grubun Psikik Durumu	s. 34
Şekil 12: Eşini Kaybeden Grubun Psikik Durumu	s. 35
Şekil 13: Eşinden Ayrı Olan Grubun Bağımsızlık Durumu	s. 37
Şekil 14: Eşinden Boşanan Grubun Bağımsızlık Durumu	s. 37
Şekil 15: Eşinden Boşanan Grubun Bağımsızlık Durumu	s. 38
Şekil 16: Eşinden Boşanan Grubun Yalnızlık Durumu	s. 39
Şekil 17: Eşinden Boşanan Grubun Yalnızlık Durumu	s. 40
Şekil 18: Eşini Kaybeden Grubun Yalnızlık Durumu	s. 40
Şekil 19: Eşinden Ayrı Olan Grubun Çevreden Kaynaklı Sorunları	s. 42
Şekil 20: Eşinden Boşanan Grubun Çevreden Kaynaklı Sorunları	s. 42
Şekil 21: Eşini Kaybeden Grubun Çevre Kaynaklı Sorunları	s. 43
Şekil 22: Eşinden Ayrı Olan Grubun İnanç Durumu	s. 45
Şekil 23: Eşinden Boşanan Grubun İnanç Durumu	s. 45

Şekil 24: Eşini Kaybeden Grubun İnanç Durumu	s. 45
Şekil 25: Eşinden Ayrı Olan Grubun Yaşam Kalitesi	s. 47
Şekil 26: Eşinden Boşanan Grubun Yaşam Kalitesi	s. 47
Şekil 27: Eşini Kaybeden Grubun Yaşam Kalitesi	s. 48
Şekil 28: Gruplara göre endekslerin ortalama değerleri.	s. 49

EKLER LİSTESİ

EK-1: Soru Kâğıdı

ek s.1

EK-2: Etik İzin Formu

ek s.7

GİRİŞ

Kim mutlu olmak istemez ki? Mutlu, memnun, bağımsız! Mutluluğun kaynağı sorulunca birbirinden tamamen farklı yanıtlar alınmaktadır. Mutluluk; konumu göz kamaştırıcı ile belirsizlik arasında bir yerde olan kavramdır. Ama burada mutluluk değil, mutluluk için – en azından genel kanı budur – yapılan evliliğin yaşlılıkta son bulmasıyla başlayan yaşam dönemini deneyimleyen kadınların kendilerini yeniden oluşturmaları ve değişen yaşam kaliteleri tartışmaya açılacaktır. Araştırmanın kavramsal yapısında eşten ayrılık; ayrı yaşamak, resmi olarak boşanmış olmak ve eşinin ölümüyle dul kalmış olmak durumlarını ifade etmektedir. Burada odaklanılan esas nokta İzmir’de yaşayan 60 yaş ve üzeri kadınların kendi seçimleri sonucunda veya karşılaşılan yaşam durumlarının bir sonucu olarak eş ilişkisinin sonlanması ve bu durumun kendini yeniden oluşturma süreci ile yaşam kalitesine yönelik etkisidir. Türkiye’de demografik değişimler dikkate alındığında bunun sadece birey için değil, aynı zamanda toplum için önemli bir konu olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyanın en yaşlı insanların %90’ ı kadındır (Vaupel, 2003). Endüstri ülkelerinde 60 yaş ve üzeri nüfusun %66’ sı, 75 yaş ve üzeri nüfusun %75’ i kadındır (Niederfranke; Naegele; Frahm, 1999). 2060 yılında kadınların yaşam süresi ortalama 100 yıl olacaktır. 2000 yılında doğan kız çocuklarından %50’ si 22. yüzyılı görecektir (Horx, 2003). Gerontoloji açısından bakıldığında, bu hususlar ömür boyu yaşlanan kadının spesifik sorunlarına el atmak adına dikkate alınması gereken gerekçelerden birkaç örnektir (Tufan, 2007).

Toplum genelinde azınlığı meydana getiren eşinden ayrı yaşayan ve boşanan yaşlılara karşın eşi ölen (dul) yaşlılar çoğalmaktadır. Bunun ardında yaşam süresinin uzaması ve spesifik olarak kadının ortalama yaşam beklentisinin erkekten daha uzun olması yer almaktadır. Nüfusta sadece yaşlı dullar çoğalmakla kalmayıp, aynı zamanda dul yaşlılar arasında kadınlar çoğalmaktadır (Tufan 2007, 2015). Yaşlılıkta kadının eş ilişkisi bağlamında sorunları ile genç kadının eş ilişkilerinde karşı karşıya kaldığı sorunlar aynı terazide tartılamaz. Çünkü genç kadının eş ilişkilerinde yaşadığı sorunlar ile yaşlı kadının yaşadığı sorunlar farklıdır. Bu sebeple yaşlanan kadının durumunun özellikle incelenmesi gerekmektedir.

Yaşam döneminden bağımsız olarak eş ilişkisi üç sebepten dolayı sona erebilir: nikâhlı eşlerin ayrı yaşamaya karar vermeleri, boşanmalar ve eşlerden birinin ölümü gibi. Ancak genç ve yaşlı kadın açısından aradaki benzerlik burada sona ermektedir. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen ampirik kesitsel kantitatif araştırma bu üç grubu belli bir perspektiften karşılaştıracaktır. Bir kere evlenmiş, yaşı en az 60 olan kadınlar gruplara ayrılarak karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırmada eş ilişkisinin sona erme sebebi, eğitim durumu ve yaşam biçimi gibi özellikleri göz önüne alınmalıdır.

Bu yüksek lisans tezinin metni genel yapı olarak üçe ayrılmaktadır. İlk bölümde araştırma sorunsalı ve perspektifi adına bilgi verilmiştir. Araştırmanın nicel yönteme dayalı tasarımı ve 150 kişiden oluşan örnekleme ile bu örneklemin niteliklerine dair bilgiler burada paylaşılmıştır. Bu açıdan varoluşçu düşüncenin ve varoluşçu feminist düşüncenin sorgulanması gerekmektedir. İlk dönem Alman varoluşçu filozofların maskülen varoluş yorumlamalarını kritize ederek varoluşçu feminizmin ilk temsilcilerinden olan Simone De Beauvoir' den alıntılar yapılmış, ince bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, ilk bölümde bahsedilen varoluşçu feminist açısını uygulamaya çalışarak kavramsal çerçeve ve demografik olgu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan demografik varlığı giderek daha çarpıcı hale gelen kadının konumunun anlaşılmasının bulguları yorumlamaya yardımcı olabileceği söylenebilir. Evlilik ve evlilik döneminin sonlanmasına dair alan yazınında ortaya koyulanlardan yola çıkılarak belirlemelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde bulgular ve analiz ortaya koyulmuştur. Soru kağıdında yer alan boyutlar ışığında katılımcıların yalnızlık durumu, yaşam memnuniyetleri, inanç durumları, sağlık durumları, destek ağları vb. konulara dair sayılar ortaya koyulmuştur.

Son olarak sonuç bölümünde yapılan belirlemeler ve araştırma sonucunda ortaya koyulan sayılar ışığında bir tartışma ortaya koyulmuş ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan çalışmanın ilerleyen dönemde yeni bir tartışma konusu başlatması umut edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ÜZERİNE

“(...) Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğin bir şeyi doğru diye almamak (...). İkincisi, inceleyeceğin güçlükleri olabildiğince parçalara ayırmak ve en iyi çözümlenebilecek duruma getirmek. Üçüncüsü, (...) en basit nesnelerden başlayarak (...) en karmaşık bilgilere kadar götürmek ve doğal olarak birbiri ardından gelmeyen şeyler arasında da bir düzen varsaymak. Sonuncusu, her yerde bütünsel saymalar ve genel gözden geçirmeler yaparak hiçbir şeyi dışta bırakmadığımdan emin olmak (...)” (Descartes, 1637)¹

1.1.ARAŞTIRMA SORUNSALI VE PERSPEKTİFİ

1.1.1. Felsefi Perspektif

Patriarkanın kadın üzerinde sahip olduğu etki, benliğin ortaya koyuluş (veya koyulamayış) süreçleri adına büyük bir rol oynar. Patriarkal değerlere dayanan geleneksel evliliklerin, evliliklerin büyük çoğunluğunu oluşturduğu seçilen kohort dönemlerinde yetişkinlik dönemlerini geçiren yaşlı kadınların, kaybettikleri eşlerinin arkalarında bıraktıkları boşluk ile girdikleri yaşam dönemi yeni etkilere ve yeni kişisel varoluş deneyimlerine açık bir kapı olarak görülebilir.

Kadınsallaşan ve yoksullaşan yaşlılığın; kadının kadın kimliği ile taşıdığı yoksulluk ve tahakküm altına alınmaya çalışılma riski ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplum dâhilinde “kurumsallaştırılan” bir kimlik çerçevesinde yazılı olan ve olmayan kurallara göre denetim altında tutulmaya çalışılan kadın için özellikle evlilik kurumu kritik bir öneme sahiptir. Bu açıdan düşünüldüğünde, kurumsallaştırılan kimlikte dönüşümlerin yaşandığı yaşlılık döneminde yaşanan eş kayıpları ve bu kayıplarla birlikte karşılaşılan zorlukların; yaşlı kadının kendini yeniden keşfi ve yaşamı üzerindeki otonomisini yeniden kazanmak üzere sahip

¹ Descartes, R. (1637) *Yöntem Üzerine Konuşma* Fransızca' dan çeviren ve açıklamaları yazanlar: Afşar Timuçin - Yüksel Timuçin, İstanbul, Eylül 1998

olduğu şans adına önemli bir gerontolojik olguyu gözler önüne serdiği söylenebilir. Bu sebeple araştırma dâhilinde farklı kohort dönemlerinden seçilen benzer yaşam deneyimlerine sahip yaşlı kadınların eşten ayrılık ile ilintili olarak karşılaştıkları zorluklar araştırıldığında bu sosyal durumla ilgili birçok yan etkenin ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.

Farklı yaşam öyküleri ile yaşlanan ve bu farklı deneyimlerin yaşlanma süreçlerine etkilerini ilerleyen yaşam dönemlerine taşıyan kadınlardan bazıları ayrılma kararı alınan eş ile deneyimlenen durumu bir gardiyanın vardiya bitimi olarak yorumlayabilirken, bazıları güven duyulabilecek bir kurumun tasfiyesi ile yitirdikleri “evli kadın” konumunu sarsan bir deprem olarak deneyimleyebilir. Her farklı senaryo; yeni sonuç ve bakış açıları doğurabilecek etkenler olmakla birlikte tüm bu yaşam öykülerinin yaşandığı kohortun özellikleri içerisinde değerlendirilerek açıklanması birçok soru işaretine cevap getirebilir.

Bu açıdan söz konusu olgunun multidisipliner bir şekilde ve titizlikle seçilen bir örneklem ile bilimsel olarak sorgulanması büyük bir önem arz eder. Bu sorgulama ile karşılaşılan sonuç ve bulguların farklı toplumsal dönemlerde her geçen yıl daha derinlere kök salan bir yapı dâhilindeki derinlemesine analizi ile bugünün ve yarının sorunlarını çözmek adına pratik öneriler sunabileceği umulabilir.

Simone De Beauvoir’e göre “Kadın öyle bir durumdadır ki, -bütün insanlar gibi özgür ve özerk bir varlık olduğu halde- kendini erkeklerin onu öteki statüsünü benimsemeye zorladıkları bir dünyada yaşarken bulur.” (De Beauvoir’ den akt. Donovan, 2012: 223).

Tarihten günümüze; kadim dinlerden kültürel inşalara, modern bilim yazının dayandırıldığı felsefi temel ve düşünceden günlük yaşam pratiklerine süzülen çeşitli olgularla kadın, “insanoğlu” kavramının bir antitezi ve ötekisi olarak tanımlanmaktadır. Bu ötekilik durumu 18.yy’daki liberal mücadeleden modern çağ feminizmine değin ilerleyen süreçte birçok sorgulama, kazanım ve mücadelenin yoğrulduğu bir kazanım haline gelmiştir. Genel olarak kadınların cinsiyetlerinden kaynaklı olarak ötekileştirilmesi; hak ve ödevlerden mahrum bırakılması durumuna karşı çıkan düşünsel bir hareket olan feminizmin bu sorunu ele alış şekillerindeki farklılıklara dayanan birçok farklı fraksiyonu mevcuttur.

Bu fraksiyonlardan birisi olan varoluşçu feminizm; ilk ve en önemli temsilcilerinden olan Simone De Beauvoir'ın, varoluşçu felsefenin önemli temsilcilerinden olan Alman filozofların varoluşu açıklarken kullandıkları eril yaklaşımı eleştirmesiyle ivme kazanmıştır (Donovan, 2012: 223). Hegel'in "psyhce"; Sartre'in "pour-soi" ve "en-soi" kavramlarında gözlemlenen mekanik diyalektik, Nietzsche'nin düşünceleri bağlamında Heidegger' in töz olarak değerlendirilebilecek olan "Dasein" kavramının "das Man" üzerinden tanımlanışı erkek dışında kalan her şeyi varoluşun ötekisi haline getirmektedir. Bu açıdan "var olma" kavramının açıklanması adına odaklanılan "özgürlük ve kendi potansiyelini gerçekleştirme" aşaması maskülen bir çehreye bürünmekte ve "kendi potansiyeli kendisinden saklanan bireylerde bir varoluş anksiyetesi" gelişmektedir (Donovan, 2012: 226).

Bununla birlikte Sartre' nin "Varlık ve Hiçlik" eserinde tartıştığı "var" ya da "hiç" olma durumunun kadın bağlamında tartışılması farklı sorular doğurur. Özgürlük ve benliğini ortaya çıkarabilme yetisi ile ilintili olarak düşünülmesi ihtimali dâhilinde "kendinin farkında olma" ve kendini var edebilme adına "ötekinin var olabilmesinin" elzem yolunun bu farkındalığı gölgeleyen aktörlerden sıyrılmak olduğu söylenebilir mi (Donovan, 2012: 233)? Simone De Beauvoir'ın anatomiye bir kader olarak görmeyen yaklaşımı bu tartışmaya yeni bir soluk getirmiştir. Kadının- özellikle özel alana hapsedilen kadının- yaşamını steril bir durgunluk ve eşlerinin bir projesi rolünde geçirmesi durumu araştırmada sorgulanan olgunun teorik temeline yakındır. De Beauvoir bu duruma karşı direnci farklı formüllerle ve dönemin pratik günlük yaşamından örneklerle açıklamaktadır. Buna karşın bu durumun güncel bir olgu olarak yansımalarının araştırmanın ana konusunu oluşturan eş kaybı ve ileri yaşam döneminde var oluş anksiyetesi üzerinden araştırılması, kadınlık kavramının sorgulanmasına da ışık tutabilir.

Kadının özgürleşmesi olgusunu ret mekanizması ve farkındalık kazanımı üzerinden sorgulayan yaklaşıma karşın bu ret mekanizması gelişmeksizin geçen bir ömürden sonra eş yitimi yaşandığında doğan zorunlu değişim ve dönüşüm ne gibi olgularla birlikte gelir? Öteki olarak dahi olsa örgütsel toplum sisteminde yer alan kadın politize öteki yapısı ile ne gibi zorluklarla karşılaşır ve nasıl hayatta kalma stratejileri üretebilir? Tüm bu soru ve bilgiler ışığında araştırmanın varoluşçu feminizme dayanan bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Feminist bakış

açısının yakın dönem bilimsel araştırma kritiğine getirdiği farklı bakış açısı ve metodolojik yorum bu araştırma üzerinde de büyük bir etki sahibi olmaktadır. Bu açıdan “Yaşam, nasıl anlatıldığından bağımsız değildir. Yaşam bir zamanlar olduğu gibi değil; bir zamanlar anlatıldığı gibidir...” (Dyson & Genishi’ den akt. Webster & Mertova, 2007: 2) yaklaşımından hareketle nitel araştırmaların söz konusu teorik arka plan ile ilişkisinin yadsınamaz düzeyde olduğu söylenebilir. Nicel araştırmalar ise genel olarak tecrübelerin sayısal verilerini; görülme sıklıklarını, değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkileri vb. ortaya koysa da nitel araştırmalar ve spesifik olarak naratif teknikler “o tecrübenin anlaşılmasını sağlamak” amacındadır (Webster & Mertova, 2007: 4). Bu açıdan araştırma yürütülürken teorik arka planın anlaşılması adına yüzeysel bir içerik analizinden ve nicel yöntem ile toplanan ampirik verilerden yararlanılmıştır.

Feminist bakış açısına sahip akademik yazın; söz konusu alanın birçok farklı yaklaşımı ve disiplinde olduğu gibi büyük bir keşif deneyidir. Kadın kimliği üzerine yazın Haraway’ in de belirttiği şekliyle “cinsiyetin küresel bir kimlik olmaktan çıkabileceği” yaklaşımı ve araştırmacının cinsiyetinden sıyrılması prensibine dayandırılmalıdır (Haraway’den akt. Czarniawska, 2004: 72). Nitel yönetime dayanan feminist yazın önemli bir keşif süreci olduğu kadar riskli tekniklerle de karşımıza çıkar. Söz konusu olan bir diğer ikilem ise araştırmacının bakış açısının sadece bastırılan tarafa yakın olması veya olmamasıdır. Feminist bakış açısını eleştiren kimi araştırma örneklerine karşın feminist yaklaşımın görece daha fazla kullanıldığı alan yazınında sosyal yapı ve güç ilişkilerindeki avantaj ve dezavantajın belirgin olduğu ve bilimsel olarak uygun mesafe ve objektiflik sağlandığı sürece dezavantajların belirgin olduğu bu konuda pratiklerin araştırmalara yansımalarının yadsınamayacağı söylenebilir. Bu savı destekleyen nitelikteki post-yapısal yeniden yapılandırma teknikleri organizasyonel tabuları yıkmayı ve yeniden yapılandırmayı ifade eder (Feldman’ dan akt. Czarniawska, 2004: 96).

Kendini yeniden oluşturma (re-emergence of self) kavramı ise uluslararası alan yazında farklı tanımlamalarla yeni yeni tartışılmaya başlanan ülkemizde ise daha önce çalışılmayan bir kavramdır. Seedsman’ın “değişen yaşam koşullarının ardından uyum sağlama yeteneği ile birlikte zorluklarla yüzleşmek ve değişimi kabullenmek” olarak tanımladığı kendini yeniden oluşturma (re-emergence of self)

varoluşçu düşünce ile ilişkilidir (Seedsman, 2016). Bu açıdan benliğin, devinim içinde sürekli olarak akan, değiştirilen ve yeniden oluşturulan bir kavram olarak anlar ve yaşam durumlarına bağlı olduğu söylenebilir. Bu açıdan kendini yeniden oluşturma kavramı araştırılması oldukça yeni ve zorlu olmakla birlikte araştırmanın sınırlılıkları kısmında bu durumun yol açtığı kimi sonuçlara değinilmiştir.

Özet olarak seçilen teorik bakış açısının sosyal yapıda gözlenen sorunun araştırma sorunsalı haline getirilmesi sürecindeki etkisi yadsınamayacak bir gerçek olup, bu etkinin araştırma metodolojisi ve tasarımıda sahip olduğu etkinin gözlemlenebileceği belirtilmelidir. Buna karşın araştırma sorularının nicel yöntem ile genel olarak yanıtlanamayan “Niçin?” ya da “Ne anlama gelir?” sorularına dayanması ve nitel araştırmaların bu tip soruları yanıtlayabildiği gibi saydam bir bakış açısı da sunabilmesi sebebiyle metodolojik seçimler bu şekilde yürütülmüştür (Holloway& Jefferson, 2000: 3). Feminist bakış açısının özellikle “sessizleştirilen kadınlara sesini geri verebilmek” adına nitel yöntemde kullanılan tekniklere yönelik araştıran ve araştırılan arasındaki farkı azaltmaya çalışmalarına karşın birinin deneyimlerine hâkim olmadığımız sürece ona “sesini geri vermek” mümkün değildir (Holloway& Jefferson, 2000: 3). Kritik realizme dayanan bu pozisyonun “ilahi bakış açısından” izler taşıdığı ve taşıdığı çetrefilli metodolojik sınırlılıkların titiz bir çalışma ile giderilmeye çalışılması gerektiği unutulmamalıdır.

1.1.2. Sosyal Gerontolojik Perspektif

Ataerkil sistem toplumsal yapıları ve uygulamalarıyla ailede, maaşlı işlerde, devlette, cinsellik tutumlarında, kültürel kurumlarda erkeğin dominant ve kadının sömürüldüğü ve bastırıldığı bir sitem olarak 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında, örneğin feminist Emmeline Pankhurst (1858-1928) tarafından eleştirilmiştir (Thorpe; Todd; Yuill; Tomley; Hobbs; Weeks, 2016: 97).

Feminizmin “ilk dalgası” olarak tanımlanan dönemde Pankhurst’un kadının haklarını ön plana çıkarması tesadüf değildir. Aksine bahsettikleri, kadının günlük yaşamıyla ilgili taleplerdir. Cinsiyetler arası sosyal eşitsizliklerin ortadan kalkması

talep edilmektedir. Yani sosyal yaşamın somut gerçeklikleri masaya yatırılmaktadır. Bu yüzden felsefi yönünden ziyade, sosyolojik yönü ağır basan bir konudur.

İnsanlar *bireysel* ve *sosyal* açılardan farklıdır. Bireysel farklılıklar, örneğin görünüş veya giyim ile bağlantılı olabilir. Sosyal farklılıklar, örneğin gelir veya eğitim farklıdır. İnsanları ayırt edebilmek için belirli özellikleri dikkate alınır: örneğin saç veya göz rengi, yaşı, geliri veya cinsiyeti. Biyolojik ve sosyal özelliklerine bağlı olarak ayırt edilebilir olan farklılıkla bireyin kendisiyle bağlantılı olabilir. Örneğin görünüşü bakımından sınıflandırılabilirler. Fakat genellikle büyük insan kitlelerinde aynı özellikler mevcuttur. Bunlara dayanarak gruplar oluşturulabilir. Örneğin erkek-kadın veya genç-yaşlı gibi genel gruplar oluşturulabilir. Belirli özellikleri bağlamında gruplar arasındaki farklılıklara sosyal farklılık denir. Gruplar arasındaki sosyal farklara atfedilen değerler sosyal eşitsizliktir. *“Sosyal farklılıkların elementleri aynı anda sosyal eşitsizliklerin kanıtı olarak kullanılmaktadır (...) ve bunlara değer biçilmektedir.”* (Schäfers’den akt. Tufan, 2015: 251). Sosyal eşitsizlikler yaşam fırsatlarının eşit olmayan dağılımıdır (Burzan, 2004; Burzan, 2008; Tufan, 2015).

Sosyal eşitsizlikler dağılım eşitsizliği ve fırsat eşitsizliği olarak ikiye ayrılmaktadır (Hradil, 2002: 207; akt. Tufan, 2015). Dağılım eşitsizliği avantaj ve dezavantajların bireyler arasındaki dağılımıyla bağlantılıdır. Fırsat eşitsizliği ise “yüksek değeri olan” olanaklara sahip olmamak anlamına gelmektedir. Sosyal eşitsizlikler örneğin eğitim, gelir, ikamet gibi gözlemlenebilir olgularla incelenebilir (Thieme, 2002: 134; akt. Tufan 2015).

Eşinden boşanma veya ayrı yaşama kararı alan yaşlı bir kadın, muhtemelen günlük yaşamında gördüğü ve artık bunlara katlanmak istemediği için bu kararı almış olabilir. Ama eşi ölen yaşlı kadın açısından durum tamamen farklıdır. Eşiyle ilişkisi iyi değilse belki kurtulduğunu düşünebilir. Ama tecrübeler bunun genel bir durum olmadığını göstermektedir (Kruse; Wahl, 2010). İnsan yaşlılığında – erkek veya kadın – kendisini cinsellik açısından da yeniden tanımlamaya ve keşfetmeye çalışmaktadır (Rosenmayr, 2004).

Yaşlılıkta eş ilişkisinin sona erme sebebinden bağımsız olarak kadın ve erkeğin geride bıraktığı evlilik süresi genellikle uzundur. Bu süreyi evli olarak geçiren yaşlı çiftleri birleştiren iyi ve kötü pek çok ortak yaşantı, evliliğin sona

ermesiyle yok olamaz. “Sıkı bir eş ilişkisi en önemli mutluluk faktörüdür – özellikle yaşlılıkta. Eğer sevgi kalıcıysa, bedensel kayıplar bile arka plana düşer. Yaşam memnuniyeti hayret ettiren düzeyde yüksektir.” (Edse, 2011: 7). Yaşlı kadının sona eren evliliği, genç kadının sona eren evliliğiyle kıyaslandığında farklı neden ve sonuçlara sahip olduğu görülebilir. Bu durumda eş ilişkisinin sonlandığı yaşam döneminin kendini yeniden oluşturma sürecinde kimi farklılıklar yarattığı savunulabilir.

Eş ilişkisinin sona ermesi yaşlı kadını yeni bir duruma getirir. Bu durum daha önce tecrübe sahibi olmadığı bir durumdur ve çözüm bekleyen bir problemdir. “Bütün organizmalar gece gündüz demeden problem çözümleriyle meşgul olurlar (...) Yeni tepkiler (...) yeni davranış biçimleri hep denenmek için geliştirilirler ve hataların bertaraf edilmesiyle kontrol altına alınırlar. Başarısız girişimlerin tamamen devre dışı bırakılmasıyla veya denenmek üzere geliştirilen yeni mekanizmalarla, faydasız organların değiştirilmesine veya bastırılmalarına (...) imkan yaratırlar.” (Tufan, 2007: 18). Eş ilişkisinin sona ermesinde yaşlı kadın aktif rol aldıysa (ayrı yaşama kararı veya boşanma kararı), bunu probleme çözüm için yaptığı kabul edilebilir: örneğin geçimsizlik veya sadakatsizlik.

Yaşam süresinin uzamasının birey ve topluma etkilerinden özellikle ikincisine ilgi daha büyüktür. Çünkü doğrudan veya dolaylı pek çok toplumsal yaşam alanına etki etmektedir. Eşinden ayrı yaşamaya veya boşanmaya karar veren veya eşinin ölümü ile dul kalan bir yaşlı kadının öncelikle ailesi ve yakın sosyal çevresi açısından bunun sonuçları olacaktır. Türkiye’de yaşlılıkta boşanma ve ayrı yaşama kararı alan yaşlıların yaşlı nüfustaki oranı %1’in belirgin şekilde altındadır. Buna karşın yaşlı nüfusta dulların oranı %12’yi aşmaktadır. Yaşı 60 ve üzeri erkeklerin yaklaşık %10’u, kadınların %15’i duldur (Tufan, 2007). Yaşam süresinin uzaması “eş ilişkisi sona eren yaşlılar” arasında dulların çoğalması anlamına gelmektedir. Bu bir kolektif olgu olarak sosyal eylemlerin değişmesine yol açmaktadır.

Kolektif olguları kendisiyle açıklayamayız. Mikro düzleme, yani bireyin düzlemine inilmesi gerekmektedir (Hirschle, 2015). Sebebi ne olursa olsun yaşlılıkta eş ilişkisi sonra eren yaşlı (kadınlar) insanlar durumlarını nasıl algılıyor? Bu (kadın) yaşlılar mevcut seçenekler arasından hangilerini tercih ediyor? Sosyal çevresi duruma nasıl tepki veriyor? Bu tür sorulara yanıt olarak sosyal eylem teorisi

kapsamında görüşler sunulabilir. Bu teoride çeşitli insan modellerinden hareket edilmektedir. Hepsinde birey bilinçli varlık olarak tanımlanır. İnsanlar seçeneklerden maksimal "net kazanç" getirecek seçenekte karar kılmaktadır. Bunu bilişsel (kognitif) olarak eylemden elde edileceği olası faydalar ve bunların gerçekleşme olasılıklarını değerlendirmekle yapmaktadır. Yani eyleme sürükleyen bir motivasyon olmalıdır ve bu temelde bilişsel süreçlerin ortaya çıkması gerekir (değer-beklenti-tezi) (Kunz, 1997: 39-47).

Yaşlılıkta da kaynak, bağlam ve çevreyle karşılıklı ilişkili hedefler ve yaşantılar söz konusudur. Bu etkenlerdeki değişimler, yaşlının yaşantılarına etki eder. Yaşlı birey, içinde yaşadığı sosyal sistemde ömür boyu sürecek uğraşlarla bağımsızlığını korumaya ve azami düzeye çıkarmaya çalışır (Martin& Kliegel, 2005: 35-36).

İnsanın her yaşta çevresine aktif olarak etki eden, durumunu iyileştirmek için geleceğe yönelik beklentileriyle bağlantılı tasavvurları, hedefleri ve çevresinden beklentileri vardır. Dolayısıyla eylemlerini amaçları yönlendirmektedir. Bunun koşulları, nöronal ve motorik süreçlerin kişisel kontrol altında bulunması, bilişsel ve duygusal otonomluktur. İnsanın eylemlerini, öncelikleri ve değer tutumları sınırlandırır. Kaynakların kıtlığı ve sınırlandırıcı diğer unsurlara rağmen hedeflerini gerçekleştirmenin peşindedir (Kunz, 1997: 51).

Bu açıdan bakıldığında bir (kadın) yaşlının eşinden ayrı yaşaması veya boşanması bireyin seçeneklerinden biridir. Tabii kararı kendisine aitse! Çünkü tersi de olabilir. Karar eşi tarafından alınmış olabilir. Fakat eşinin ölümü sebebiyle eş ilişkisinin sona ermesi bir eylemin sonucu değildir. Diğer iki seçenek (ayrı yaşamak ve boşanmak) ender, buna karşın eşin vefat etmesinden sonra başlayan dulluk yaşlılıkta yaygın bir sorundur (Tufan 2007, 2015). Diğer ikisini birlikte sayarsak, yaşlı nüfusta ayrı yaşamak, boşanmak ve dul kalmak sebeplerine dayalı olarak eş ilişkisi sona ermiş yaşlılar kolektif olgunun (eş ilişkisinin sona ermesi) üyeleridir. Eş ilişkisinin sona ermesinin sebebinden ziyade, bu durumla birlikte başlayan yaşam döneminde yaşlının seçenekleri ve kararları araştırmanın odak noktasına alınmıştır. Çünkü felsefi bakış açısından günlük yaşamda kazandıkları pratik anlamlara erişme şansı düşüktür. Felsefe sadece düşünerek sonuca varır ve aklı üstün tutar. Ampirik bilgiyi reddetmede “saf aklın” üstünlüğüne inanır (Weischedel, 1964). Ama insanlar

günlük yaşamlarını ve oradaki sorunlarını çözmeye çalışırken, bir filozof gibi hareket etmez. Tecrübeye dayalı bilgilerinden yararlanarak duruma göre hareket ederler.

Durumun mantığı aktörün objektif koşullara uyumunu ve sübjektif iç eğilimlerini yaratır. Kültürel ve biyolojik faktörlere bağlıdır (Esser, 1993; 1999). Sosyal eylemler çözüm denemesidir. Dış ve iç koşullar önemli rol oynar (Esser, 1999: 36). Aktörün tutum, hedef ve eylemlerini dış koşullar değil, “*durumun aktör tarafından sübjektif tanımı*” belirler (Esser, 1999: 37).

Durumun “felsefesi” üzerine “akli” sonuçlara erişmeden önce, eş ilişkisi sona ermiş olan kadınların bu “durumu” kendi perspektiflerinden nasıl algıladıklarına bakmak hem akla hem de bilimsel sürece uygundur. Ampirik bilgi olmadan masa başına akli yoldan bilgi üretmek sadece zor değildir. Aynı zamanda o bilgiyi üretenin aklına sadece kendisi değil, aynı zamanda diğerlerinin de buna güvenmesi gerekir. Ama şu söz bugün genel olarak sosyal araştırmacılık alanında kabul görmektedir: “İnsanın akli güvenilir değildir; sosyal dünyayı sadece titiz araştırmalarla tanımlayabiliriz.” (Durkheim’den akt. Diekmann, 2010). Bu görüşten hareket edilerek eş ilişkisi sona ermiş olan yaşlı kadınların sosyal dünyasını bir filozofun fildişi kulesinden tepeden bakarak değil, aksine bu kadınların düzleminde anlatmak adına adımların atılmasının en uygun yöntem olduğu düşünülmüştür.

1.2. YÖNTEM

1.2.1. Araştırma Tasarımı

Araştırma kesitsel kantitatif bir araştırmadır. Veriler tam yapılandırılmış bir soru kağıdı aracılığıyla edinilmiştir. Her katılımcıya aynı sıra ve sözlerle yöneltilen sorulara verilen yanıtlar, araştırmanın ham veri materyalini meydana getirmektedir. Analizler bu veri materyaliyle sınırlıdır. Bilinçli seçim yöntemiyle eşit büyüklükte üç gruptan oluşmaktadır. Eş ilişkisinin sona erme sebebi ve cinsiyet faktörlerine bağlı olarak homojen hale getirilen gruplar karşılaştırılmaktadır.

Tablo 1: Karşılaştırma grupları.

Grup 1	Grup 2	Grup 3
Eşinden ayrı yaşayan	Eşinden boşanmış olan	Eşi ölmüş olan
50 kadın	50 kadın	50 kadın

Bütün sorulara “*Eşinizle ayrı yaşamaya başladıktan veya boşandıktan veya eşinizin ölümünden sonra...*” cümlesiyle başlanmıştır. Böylece deneklerin eş ilişkisi sonra erdikten sonraki durumu değerlendirmeleri sağlanmıştır.

Eşinden ayrı yaşayan, boşanmış ve dul kategorilerinden oluşan grupların her birinde 50 kişi yer almaktadır. Gruplar fiziksel, psişik, bağımsızlık, sosyal ilişki, çevre, maneviyat ve yaşam kalitesi bakımından karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma boyutları için dört soru yöneltilmiştir. Yanıtlar beş basamaklı rating ölçeği ile toparlanmıştır.

Karşılaştırma boyutlarının her biri için bir endeks tasarlanmıştır. Endeks tasarımın toplam skor metodu uygulanmıştır. Yani her boyut için yöneltilen dört soruya ait yanıt değerlerinin toplamı alınmıştır. Böylece her deneğin ilgili boyuta ait endeks değerleri hesaplanmıştır. Bu yöntem, sıralama ölçeğinin dezavantajlarını ortadan kaldırarak aralıklı ölçekle istatistiksel çözümleme imkanı yaratmaktadır (Wermuth, Streit 2007).

1.2.2. Örneklem Seçimi ve Özellikleri

Örnekleme Ulusal Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Derneği aracılığı ile ulaşılmıştır. Derneğin Türkiye’de gerontoloji ve gerontolojik araştırmalar alanındaki tek STK olması sebebiyle başka bir kanala başvurulmamıştır. Dernekte çalışan üniversite öğrencisi ve mensubu gönüllü üyeler aracılığı ile anketler katılımcılara uygulanmıştır. Örneklemde 150 kişi yer almaktadır. En genci 60, en yaşlısı 85 yaşındadır. Toplam örneklem yaş ortalaması 68,1 ($\pm 7,2$) yıl olarak gerçekleşmiştir. Gruplara göre ortalama yaş şu şekildedir: Eşinden ayrı yaşayan grubun yaş ortalama

65,1 ($\pm 3,7$); eşinden boşanan grubun 64,3 ($\pm 3,5$) ve eşi ölen grubun yaş ortalaması 74,9 ($\pm 7,5$) olarak hesaplanmıştır. Sonuncu grubun standart sapma değerinin diğerlerinden iki misli yüksek olduğu görülmektedir. Eşin ölümüyle başlayan yaşam dönemi, yaş faktörü bakımından diğer gruplara göre daha geniş bir yayılım göstermektedir.

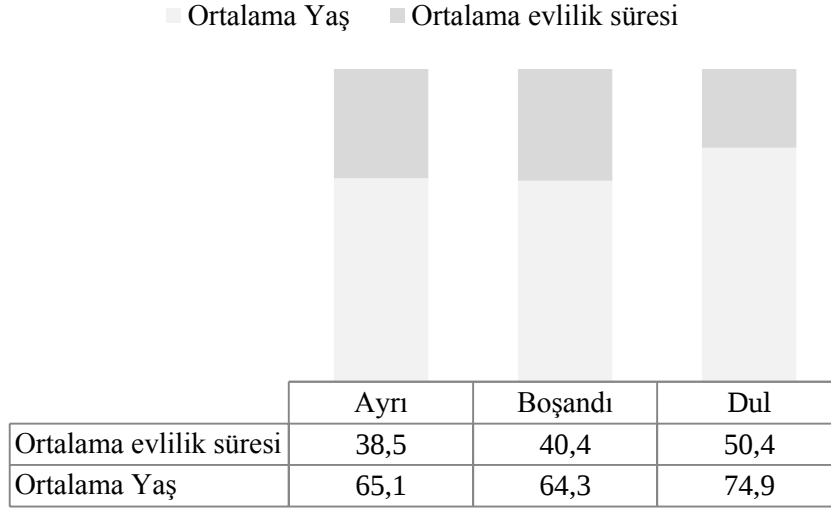
Örnekleme en kısa evlilik 23 yıl, en uzun evlilik 65 yıl sürmüştür. Evlilik süresi ortalama 43,1 ($\pm 10,1$) yıl olarak gerçekleşmiştir. Eşinden ayrı yaşayan grubunun ortalama evlilik süresi 38,5 ($\pm 7,8$), boşanan grubunun 40,4 (± 7) ve eşi ölen grubunun 50,4 ($\pm 11,1$) yıl olarak hesaplanmıştır. Önceki paragrafta getirilen açıklamalardan beklendiği gibi eşi ölenlerin yer aldığı grupta evlilik süresinin standart sapma değeri yine diğer iki gruptan yüksektir.

Tablo 2: Toplam örnekleme ve incelenen gruplarda yaş ve evlilik süresi deskriptif istatistikleri.

		Sayı	Minimum (yıl)	Maksimum (Yıl)	Ortalama (Yıl)	Standart sapma (Yıl)
Örnekleme	Yaş	150	60	85	68,1	7,2
	Evlilik süresi		23	65	43,1	10,1

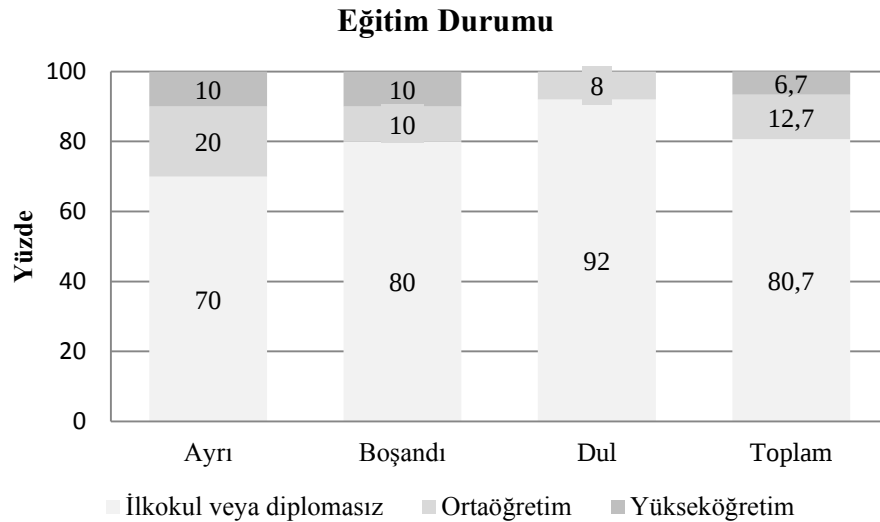
Ortalama yaş ve evlilik sürelerine bakıldığında ortalama yaş arttıkça dulluk oranının çok daha arttığı gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte ortalama evlilik süresinin en az olduğu grup, eşinden ayrı yaşayan gruptur.

Şekil 1: Ortalama Yaş ve Evlilik Süresi

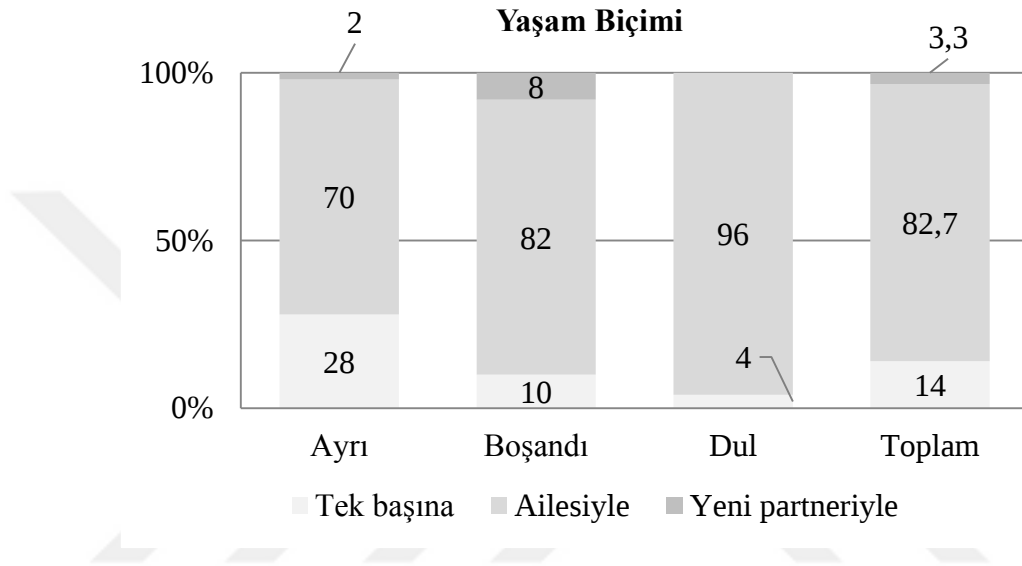
Örneklemin eğitim durumu genel olarak düşüktür. %80,7'si ilkokul mezunudur veya hiçbir okuldan diploma almamıştır. %12,7'si ortaöğretim ve %6,7'si yükseköğretim görmüştür. En düşük eğitim düzeyine eş ölen grubunda rastlanmıştır. Bu grubun %92'si en fazla ilkokul mezunudur. %8'i ortaöğretim düzeyinde eğitim görmüştür. Boşanan grubunun %80'ni ilkokul mezunudur veya diplomasızdır. Ortaöğretim ve yükseköğretim görmüş olanların her biri %10'luk paya sahiptir. Ayrı yaşayan katılımcı grubunun %70'i en fazla ilkokul diplomasına sahiptir. %20'si ortaöğretim ve %5'i yükseköğretim görmüştür.

Şekil 2: Eğitim Durumu

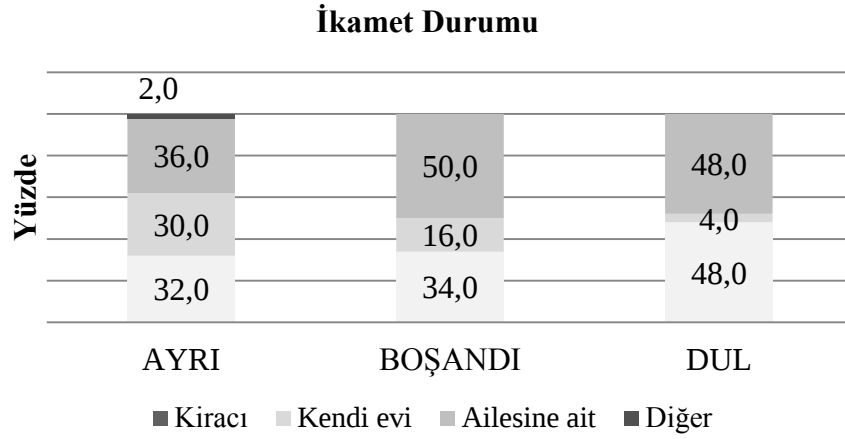
Yaşam biçimi kavramıyla burada sadece bireyin kiminle birlikte yaşadığı sorusu kastedilmektedir. Buna göre örneklemin %14'ü tek başına, %82,7'si ailesiyle ve %3,3'ü yeni partneri ile birlikte yaşamaktadır.

Şekil 3: Yaşam Biçimi

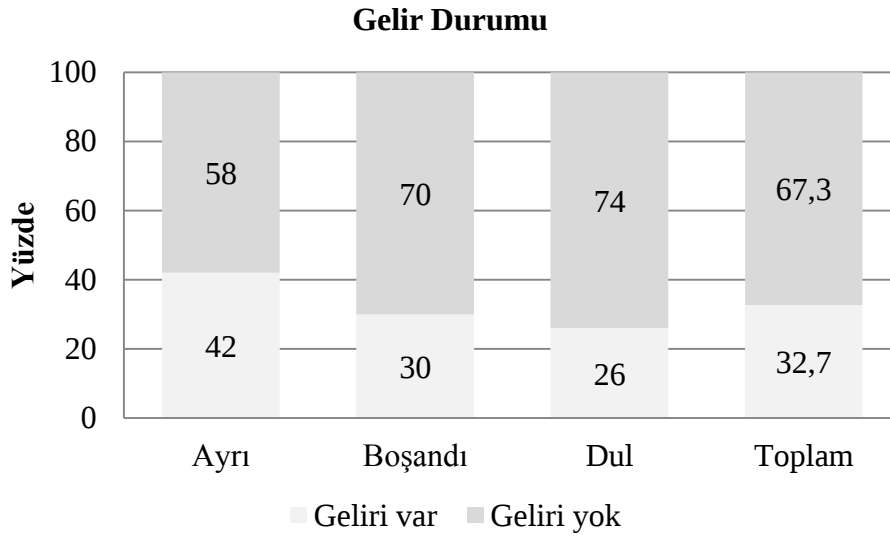
İkamet durumu kavramıyla ise bireyin kiracı mı, yoksa kendi veya ailesinin evinde mi yaşadığı sorusuna yanıt verilmiştir. Buna göre %38'i kiracı konumundadır. %16,77'si kendine ait evde yaşamaktadır. %44,7'si ise ailesine ait evde yaşamaktadır. Burada "aile" kavramıyla bireyin yetişkin çocukları kastedilmektedir. Dolayısıyla deneklerin çoğu çocuğuyla aynı evi paylaşmaktadır. Sadece 1 kişi (%0,7) "diğer" kişiye ait evde yaşamaktadır.

Şekil 4: İkamet Durumu

Deneklerin %37,7'sinin kendine ait geliri vardır. Ayrı yaşıyan grubunda bu oran %42, boşanan grubunda %30 ve eşi ölen grubunda %26'dır.

Şekil 5: Gelir Durumu

1.2.3. Sınırlılıklar ve Avantajlar

Feminist bakış açısına getirilen birçok önemli eleştiri mevcuttur. Akademik yazında hali hazırda devam eden bu tartışmaların araştırma üzerinden de yürütülebilme riski söz konusudur. Bu riskler aynı zamanda seçilen teorik arka planın ve yöntemin sınırlılıkları olmakla birlikte; bu başlıkların altındaki bir örnek

olan söz konusu araştırmaya da yansımaları gözlemlenebilir. Bu sınırlılıklar sırası ile şöyledir:

Seçilen yöntem kapsamında kullanılan yaygın bir teknik olan anket tekniğinin sözlü ifadeleri, tutum ve düşünceleri açıklama yeterliliği mevcut olsa dahi gerçek davranışları belirleme konusunda kısıtlılıkları mevcuttur. Önceden belirlenen kriterlerin sorulara dönüştürülerek katılımcıya yöneltmesi ile sosyal gerçekliğin bütününe ulaşamaz. Ölçüm, katılımcı ve anketörün kişilik özellikleri, o anki tutumu ve iletişimine göre değişir. Prestij ile ilgili konularda doğru yanıt almak neredeyse imkansızdır; diğer konularda da kişiler sosyal çevrenin hoş gördüğü bir tutuma sahip olduklarını belirtmek istercesine normatif değerlere uyan cevaplar verme tercihinde olabilirler. Kavram ve çağrışım ilişkili birden çok anlamın ortaya çıkmasına dolayısıyla cevap tercihinin etkileme adına riskler arz edebilir (Tufan, 2015: 48). Bu açıdan araştırmanın güvenilirlik ve geçerlilik niteliği de dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Babbie, 2007: 312). Bununla birlikte görüşmenin organizasyonunun anketör tarafından yapılması, tarafların birbirini tanınamaması ve kısa süreli bir görüşme olması, anonimlik ve duygusallıktan uzak olunması avantajlar olarak sıralanabilir.

Çalışmanın genel olarak kendini yeniden oluşturma sürecine dayandırılması, görüşmelerdeki üç ana risk olan gerçeklikten uzaklaşma, inkâr mekanizması ve kimlik değişimi kavramlarını gündeme getirmektedir (Czarniawska, 2004: 49). Çalışmada sorulan sorularda katılımcıların hiçbir etki ve baskı unsurunu hissetmeksizin cevap vermesi bu açıdan büyük bir önem arz etmektedir. Bu riske yönelik önlem alınması adına soru kağıdı uygulaması Ulusal Sosyal Uygulamalı Gerontoloji Derneği bünyesindeki tecrübeli ve gönüllülük esasıyla çalışan üyelerin desteği ile yapılmıştır. Bunun yanında araştırmanın özellikle davranıştaki değişimleri gözlemlemek adına efektif olması, esneklik ve düşük maliyetli olması avantajlardan bazılarıdır (Babbie, 2007: 312).

Araştırma örneğine Ulusal Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Derneği'nde çalışan gönüllü anketörler aracılığı ile bilinçli örnekleme tekniği dahilinde ulaşılmış olması araştırmanın sınırlılıklarından bir diğeridir. Bu açıdan araştırma bulgularına yansıyan bakış açısının daha ziyade bireysel bir yapıya sahip olması seçilen profil ile ilişkili olabilir. Bu çalışmanın bir yüksek lisans tezi

kapsamında en önemli iki kaynak olan zaman ve maddi kaynakların en düşük seviyede kullanılması yoluyla yapılması kimi seçimleri beraberinde getirmiştir. Gerontoloji alanının Türkiye’de oldukça yeni ve alandaki aktör sayısının diğer disiplinlere kıyasla görece daha az olması bilgi ve destek anlamında iletişime geçilen kişilerin belirli bir sayıda kalmasına sebep olmuştur. Edinilen bulguların ülke çapına genellenmesinden ziyade yeni bir tartışma başlatılması amaçlanmaktadır; aynı zamanda bu çalışma ülkemizin alan yazınında kendini yeniden oluşturma (re-emergence of self) kavramının yaşlılık ve eş kaybı olgusuyla ilişkili olarak işlendiği ilk çalışmadır. Bu sebeple genelleyici bir çalışma amacı güdülmemekle birlikte edinilen bulguların katılımcıların kendini yeniden oluşturma (re-emergence of self) kavramı kapsamındaki durumlarının ortaya koyulmasının hedeflerden biri olduğu unutulmamalıdır.

1.2.4. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Geçerlilik ve güvenilirlik pozitivist sayılarla ve istatistiki yöntemlerle güvence altına alınmadığı takdirde risk doğurabilecek kavramlar olarak akademik metodoloji tartışmalarının önemli bir kısmında karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak sorgulanan olguyu gözlemlemek adına “çok yakınında olmak” bir avantaj yaratsa da, yine aynı durumun yaratabileceği taraf olma riski araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini etkileyebilecek bir konumdadır (Babbie, 2007: 314). Bununla birlikte araştırma politikalarının metodolojik kurallara uygun tasarımı ve araştırmacının kendisini sahaya hazırlamak adına yaptığı hazırlıklar bu riskin gözlemlenmesi, bu riske karşı stratejiler geliştirilebilmesi ve sürecin değerlendirmesinin yapılabilmesi adına oldukça büyük önem arz eder. Birçok farklı araştırma türünde gözlemlenebileceği gibi seçilen yöntem ve tekniğin zayıf ve güçlü yanlarını dengeleyebilecek bir araştırma politikası birçok olası riskin önüne geçebilecek bir anahtar konumundadır.

Her araştırmanın araştırılan kişi ve araştırmanın yapıldığı saha üzerinde belirli bir etki bıraktığı ve bu etkinin en az seviyede tutulmasının araştırmacının bir sorumluluğu olduğu düşünüldüğünde etik değerlerin büyük bir önem arz ettiği söylenebilir. “Etik”, insan ilişkilerinin temelinde yer alan değerleri, ahlaki bakımdan

iyi ya da kötü; doğru ya da yanlış olanın niteliğini ve temellerini araştıran felsefe dalı olarak tanımlanmaktadır. Yunanca ethos (töre, gelenek, alışkanlık) sözcüğünden türetilmiştir (Uzbay, 2006: 19). Yaşamın hemen her alanında olduğu denli bilimsel araştırmalar için de büyük önem arz eder. Etik kurallara uyulmadan yürütülen bir çalışmanın sonuçlarının geçerli olması mümkün değildir. Bu açıdan katılımcılar ile mesafenin korunması, soru kağıdının uygulanması sırasında yönlendirmede bulunmaktan kaçınılması, anonimliğin ve toplanan verilerin korunması, araştırma tasarımı sırasında yapılan okumalarda ve yazım sürecinde intihalden kaçınılması önemli etik değerler olarak göze çarpmaktadır.

Araştırma finansmanı araştırmacı tarafından karşılanmıştır. Ulusal Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Derneği Etik Komisyonu'ndan alınan etik izin uyarınca saha çalışması yürütülmüştür ve bu izin EK-2' de paylaşılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

VAROLUŞÇU FEMİNİST BAKIŞ AÇISINDAN DEMOGRAFİK DURUM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Kadın öyle bir durumdadır ki, -bütün insanlar gibi özgür ve özerk bir varlık olduğu halde- kendini erkeklerin onu öteki statüsünü benimsemeye zorladıkları bir dünyada yaşarken bulur.” (Beauvoir’dan aktaran Donovan, 2012: 223).²

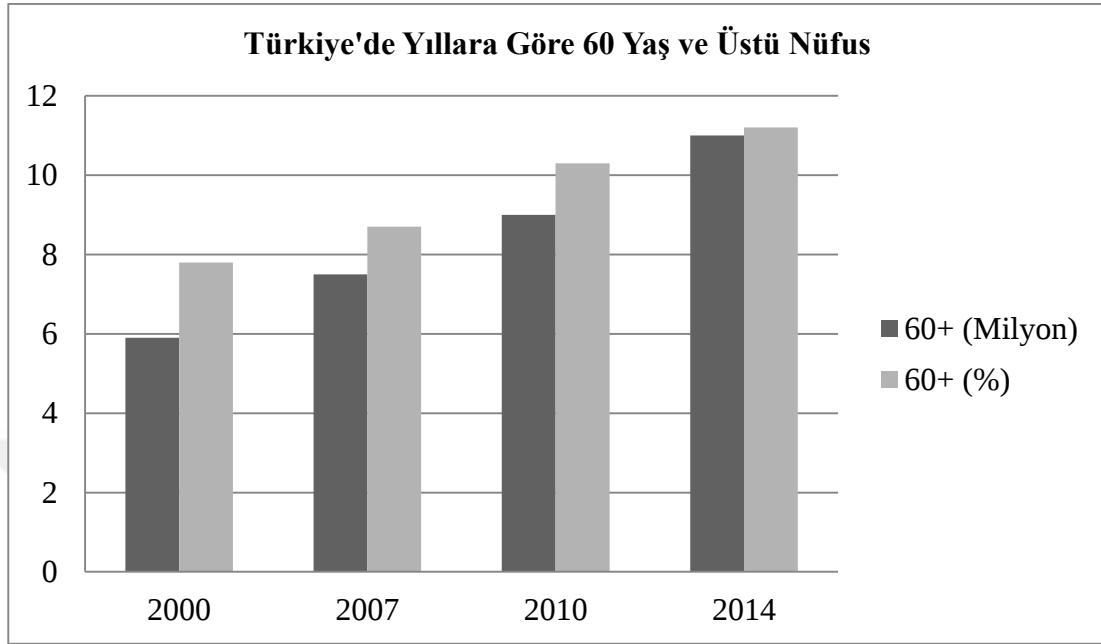
2.1. YAŞLILIK, YAŞLANMA VE KADIN

Demografik değişimden burada nüfusun yaşa bağlı yapısındaki değişimler anlaşılmaktadır. Bunun birey ve toplum açısından sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir (Tufan 2007, 2015). Türkiye’de demografik değişimler toplumsal yaşlanma eğilimine giren nüfusa işaret etmektedir; yani yaşlı sayısı ve oranı toplam nüfusta artmaktadır (TÜİK 2000 – 2014). Türkiye nüfusunda 2000 yılında 60 yaş ve üzeri nüfusun sayısı yaklaşık 5,9 milyon idi. 2014 yılı sonunda 11 milyona yaklaşmıştır. Aynı dönemde nüfustaki oranı %7,8’den %11,2’ye yükselmiştir.

Yaşlanma ve yaşlılık gerontolojik açıdan algılanmalı, bireysel ve toplumsal sonuçları bu bakış açılarından değerlendirilerek, bireye ve topluma yaşlanma ve yaşlılığın olumsuz sonuçlarının üstesinden gelebilecekleri olanaklar yaratılmalıdır (Tufan 2016a, 2016b). Bunu yaparken algı, düşünce ve davranış değişimlerinin yanı sıra bireyin sosyal ve fiziksel çevresiyle ilişkileri (Lindenberger, 2008) bu perspektifte yer almalıdır.

² Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk-Gevrek &Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim

Şekil 6: Türkiye’de 2000-2014 yılları arasında 60 yaş ve üstü nüfus (TÜİK 2000, 2007, 2010, 2014; Hesaplama: Tufan 2015).

Çünkü yaşam süresi uzayan ve yaşlanma şansı yükselen “insanların sorunlarından biri, onlara vurduğumuz yaşlı damgasıdır. İlk bakışta bunda sakınca görülmeyebilir. Bir kimse yaşlıysa, onu yaşlı olarak tanımlamanın sakıncası olmaması gerekir, diye düşünülebilir. Ama kavramlarımızın anlamları çok önemlidir. (...) İnsan yaşlanır ama yaşlılık insanı toplumdan soyutlamanın ilkesi haline gelirse, o zaman bu, bir damgalamadır. İnsanlar, içinde yaşadığı toplumun koşullarına bağlı olarak yaşlanmaktadır. Bedensel yaşlanmasının sosyal sonuçları vardır ve bunlar topluma göre değişmektedir. Bu yüzden toplum kendi yaşlısını ve yaşlanışını bilmelidir” (Tufan 2011)³.

2.2. EVLİLİK, EVLİLİK DÖNEMİNİN SONLANMASI VE KENDİNE BAKIŞ

Evlilik nedir? O kadar çok içmeli cevaplar verilmiştir ki, bunlardan burada sadece birkaç örnek verilebilir (Tange 2001, s.108-113): Evlilik;

³ Tufan, İ. (2011). Türkiye Gerontoloji Ödülleri Açılış Konuşması; Prof. Dr. İsmail Tufan’a bana bu konuşma metnini verdiği için teşekkür ederim.

- “Çözülmesi gereken bir problemidir” (Rudolf Dreikrus)
- “Sevginin tabutudur” (Max Frisch)
- “Yasallaştırılan yalnızlıktır” (Jean Genes)
- “Kötülükler arasında en iyisidir” (Daliah Lavi)
- “Yalnızlıkların toplamının can sıkıntısına bölümüdür” (Tilla Durieux)

Toplumun fonksiyonelliğini ve devamlılığını üzerine oturttuğu destek sistemleri, değişen durum ve ihtiyaçlara yönelik olarak esnek ve değişken bir şekilde mevcudiyetini sürdürmüştür. Lopata’ nın (1980) belirttiği gibi modern, endüstrileşen ve şehirleşen toplumlarında bireyler, otomatikleşen sosyal sistem ve ilişkiler içine doğar. Önceden kurulmuş olan bir aile bağının içinde dünyaya gelinir, kurumsallaşan yapı içinde farklı kimlikler, hak ve ödevler edinilir; bu kimlik, hak ve ödevlerle örtüşen eğitimsel, politik, ekonomik, inançsal aktiviteler gerçekleştirilir, bir eş seçilerek aile kurulur ve bu aile devam ettirilir.

Evlilik, farklı disiplinlerden kişilerin farklı bakış açıları ile açıkladıkları bir kavramdır. Genel olarak yetişkinlerin çoğunun yaptığı gibi iki bireyin davranışsal bağlamda bir araya geldiği; kişiliklerini, duygularını, alışkanlıklarını, ihtiyaç ve beklentilerini bir araya getirdiği sosyal bir sistem olarak açıklanabilir (Tutarel-Kışlak; Sevinç& Garip’ten aktaran Doğan, 2014: 1, Creasey& Jarvis’ten akt. Gündoğdu-Aktürk, 2010: 21). Resmi, toplumsal, psikolojik ve biyolojik birçok boyutu olan evlilik, eşlere çeşitli rol ve sorumluluklar yükler. Bu rol ve sorumluluklarla ilişkili kompleks yaşamda aile bağı ve evlilik içinde sadece sevgi gibi olumlu duygular değil aynı zamanda öfke gibi olumsuz duygulanımlar da deneyimlenir (Tutarel-Kışlak’tan akt. Doğan, 2014: 1). Evlilik döneminde bu görev ve kısıtlamalar genel olarak eşin ve ailenin statüsünü temsil etme, çocuk doğurma ve ev işlerine yardım etme olarak değişebilmektedir (Bohannan’dan akt. Lopata, 1980: 11). Evliliğin önemli olan bir diğer işlevi ise akrabalık bağı ve doğacak olan çocuklar ile kan bağı meşru kılmaktır. Toplumun kabul ve onayından geçen meşru bir cinselliğin sağlanması ve aile yapısının geleneklere göre denetim altına alınması adına tüm toplumlarda kabul gören evlilik ülkelerin kanunlarınca güvence altına alınmıştır. Türk Medeni Kanunu’nun 185. Maddesi evliliği “Evlenme ile çiftler arasında evlilik birliğinin kurulmasıdır. Eşler, evlilik birliğine ait mutluluğu birlikte gerçekleştirir ve çocuk bakımı, eğitim ve gözetimi gibi konularda birlikte özen

gösterme konusunda sorumluluk sahibidirler. Eşler beraber yaşam sürdürme, birbirlerine sadık olmak ve yardımda bulunmak durumundadırlar” şeklinde tanımlar. Bununla birlikte toplumun endüstrileşmesi ve kadının iş yaşamına katılımı beklendiği üzere bu kısıtlamaları ortadan kaldırmamış ancak kimi durumlarla ikili bir sömürü düzeninin ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir. Böylece toplumda farklı niteliklere göre edinilen rol ve ilişkilerin ihtiyaçları karşılama ve statüyü etkilediği söylenebilir. Genel olarak erkek aklın bir ürünü olarak ortaya çıkan statü tanımı, kadını yabancılaştırmakla birlikte aynı zamanda kazanılan statünün kadının kültürel bir şekilde tanımlanan kimliğine bağlı olma sonucunu yaratmıştır.

Evlilikler farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Gençtan (2000) evlilikleri genel olarak geleneksel ve çağdaş evlilikler olmak üzere ikiye ayırmıştır (Gençtan’dan akt. Kahveci, 2016: 14). Geleneksel evlilikler cinsiyetler arası sorumluluk ayrımlarının çok net yapıldığı; genel olarak kadının özel alanda erkeğin ise kamusal alanda yer alabildiği bir sosyal yapıya sahiptir. Çağdaş evliliklerde ise kadın ve erkeğin yaşam tarzları ve sorumlulukları arasında kesin bir ayrım yoktur. Kadının çalışma yaşamına katılma olasılığı daha fazladır ve hayatı idame ettirme adına sorumluluklar paylaşılır. Bu yapı varoluşçu felsefe ve bu felsefeye getirilen feminist bakış açısı ile irdelendiğinde dikkat çeken birçok nokta mevcuttur. Varoluşçu düşünce bağlamından bakıldığında kadın ve evlilik; Hegel’ in köle-efendi ilişkisi üzerinden anlattığı bir hikâye ile tartıştığı özbilinçli etik yaşam, aslında yaşamın bu bilinçten yoksun olan biçiminden doğuşu ile ilişkilidir. Bilincin en ilkel aşamaları, dışsal yasalara bağlı durağan nesnelerin farkına varıştan ibarettir. Bilinç kendini bu nesnelerden farklı olarak yaşamın üstünde oluşmuş bir şey olarak kavrar; tüketilmez bir şey olarak görür. Bu; özbilinci, ölüm olasılığının farkına varış ile birleştirir (Hegel’den akt. Llyod, 1993: 116). Özbilinç, bilinçler arası çatışmayı öngörür ve kendinden eminliği yaşamın karşısı oluşuyla tanımlar (Llyod, 1993: 116). Kadının bu süreçteki konumu ise normatif yaşama karşıtlık ve çatışma sonucu kendini yeniden keşif ile açıklanabilir. Özbilincin devamlılığını sağlayan içkinlik-dışsallaşma mücadelesi özbilince sahip etik yaşamın ailevi sınırlamaların ötesine geçerek toplum hayatına giriştir. Birey sadece dâhil olduğu aile yaşamına saplanıp kaldığı takdirde “gerçek olamayan bir gölge olur”. Bu tanımlamalar genel olarak kadının “köle”, “içkin” veya “öteki” konumunun gerekçelendirilmesi değildir.

Bir başka bakış açısı ile Sartre'nin "belirli bir varoluş tarzının tüm belirlenimciliklerini aşan" varlık kavramı özgürlük-nesnellik çatışmasını ifade eder. Ona göre yabancılaştıran bakışlar, kişinin kendisine yabancılaşması veya ötekileşmeyi kabul etmesi adına kaçınılmaz bir şart değildir ve ötekinin baskılayıcı ve nesneleştirici bakışına karşın bireyin nihai mutlak özgürlüğü yadsınamaz (Sartre'den akt. Lyod, 1993: 123). Kadınların, De Beauvoir'ın önerdiği gibi "kendi kendilerine özgürce seçilmiş 'tasarı ve serüvenler' aracılığı ile kendi aşkınlıklarına, kendilerini tanımlama ve yargılama durumuna gelebilmek için, içine kapatılmış oldukları 'içkinlik'ten kurtulma' adına çaba harcama tercihlerinde bulunmaları gerekebilir (Llyod, 1993: 114). Bu durum önemli bir adaptasyon sürecini ve farkındalığı zorunlu kılabilir. Yaşamın içkinliği ve mevcut dayatmalar aşıldığında Sartre ve Hegel'in değindiği varoluşsal benlik sorgulamasına varılabilir. Bu açıdan salt olarak canlı olma durumunun aşılarak kendi bilincine varmaya çalışmak; bir nevi kendi bilincini keşif ve/veya inşa önemli bir aşama olarak ortaya çıkar (Llyod, 1993: 114).

Maskülen veya eşit şartlara sahip iki rakibin mücadelesi kapsamında mantıksal bir sürece oturtulduğu takdirde geçerliymiş gibi görünen bu varoluşçu sorgulamalar, De Beauvoir'ın getirdiği yeni bir bakış açısı ile kadının ötekiliğe göz yumması ve/veya "ahlaki meşrulaştırımı" açısından yeni soru işaretlerinin belirttiği söylenebilir (Lyod, 1993: 124). Bu soru işareti De Beauvoir tarafından fertil dönemdeki bir kadının regl dönemi ile de örneklenmiştir. Ancak regl döneminde çektiği acıyla kendi bedenine yabancılaşan kadın bu dönemin ardından gelen biyolojik ve içsel dönüşümlerin yanında bir de olası bir şekilde ötekileştirici bakışlara sahip olan; kadının "bakan/bakılan olma mücadelesi" dâhilindeki ana aktörlerden birisi olan bir etmeni kaybettikten sonra varoluş süreçlerine ne gibi bir etkide bulunabilir?

Bilinç sürecini etkileyen bu ölüm, dışarıdan gözlemlenen ve öznenin dışındaki bir ölüm olmakla birlikte aynı zamanda öznenin varoluş sürecinde eklemlendiği bir "eş" kavramının ölümü ile de ilişkili olabilir. Yalıtılan bir bilinç, kendi bilincinde oluşu sürdürmez. Kadın sorunsalı üzerinden yalıtılan bir bilinç ile "ötekileşmeyi" kabul eden bir kadın bilinci bu ötekiliği aşmadığı sürece hayatı idame ettirmek için zorunluluk arz eden birtakım basit görevleri yapmanın ötesine gidemez.

Ancak bu, diğer tüm özbilinçlerin yadsınması anlamına gelmemektedir. Ancak kendi kendini tanımanın yanında diğerlerini de tanımaya dayalı bir mücadele içindeki bir inşa sürecinden söz edilebilir. Bu mücadele, bilinçlerden birisinin ölümü ile de son bulabilir ancak mesafeli bir farkındalık ile varoluşunu birden çok bilincin mücadelesi ile sürdüren özbilinçlerin efendi-köle ilişkisine de dayandırılabilir (Llyod, 1993: 117).

“Sonsuz olasılıklar merkezi” olarak değerlendirilebilecek olan özne bu açıdan başrolde sayılabilir, ancak bu olasılıkların kucaklanması adına birçok değişkenin bombardımanı altında kalan özne ne gibi bir yol çizebilir? Bu felsefi temel bağlamında kadınlık, yaşlılık, dulluk ve farklı yaşam durumlarına sahip olma şartlarının yaratacağı avantaj ve dezavantajları sorgulamak birçok güçlük arz etmektedir.

Bu normatif bakış açısına varoluşçu feminizm çerçevesinden bir eleştiri getirildiği noktada ise araştırma sorunsalı dâhilinde merak edinilen noktaya ulaşılabilir. Bu normatif yapıdaki önemli dönüm noktalarından birisi olan eş seçimi ve aile kurumunda “aile reisinin” tebaası konumundaki kadın, eş yitiminin ardından nasıl bir kendini keşif süreci geçirir? Yaşam döngüsü dâhilinde sahip olunan denetleyici mekanizmalardan sıyrıldığında kendini yeniden bulma serüveninde karşılaşılan zorluklar nelerdir?

Tüm bu etkenlere bağlı olarak karşılanan ihtiyaçların artık karşılanamaması ihtimalini doğuran radikal değişimler olarak tanımlanabilecek olan kriz dönemleri kişinin toplumla ilişkilerini de değiştirebilir. Bu krizlerden önemli bir tanesi ise eş kaybıdır. Dulluk, genellikle birincil destek kaynakları ve sosyal bağların organizasyonunu bozan ve eski sosyal yaşam alanlarında yeni sosyal roller, ilişkiler doğuran önemli bir değişimdir (Lopata, 1980: 3, 5). Bu değişimin toplum tarafından algılanışı eşini kaybeden kişinin durumunun ayrı bir medeni durum sıfatı ile belirlenmesinden günlük yaşam pratiklerine kadar kimi sonuçlar doğurabilir. Bu durum kadının yaşam döngüsü dâhilinde kültürel bir kimlik dâhilinde tanımlanarak kazanımlar elde etme, ötekileştirilmeyi kabul etme veya kendi yolunu çizme ihtimallerinden birini seçmesine yol açabilir. Toplumda kadına ve erkeğe biçilen rollerin ardından sosyal bütünleşmede ailenin işlevi, bu rolleri hayatta kalan eşin yerine getirmesini yüceltir. Patriarkal toplumlarda özellikle kadının tek bir adam ile

değil ama toplumun bir birimi olarak ailenin bir parçası haline gelmesi kendini sevk ve idare adına yeni görevler ve yeni kısıtlamalar doğurur (Lopata, 1980: 11). Kadının görevlerinden ve kan bağı ile yasal babaların belirlenmesinden ibaret görüldüğü bu sistemlerde hizmet etmesi gerektiği var sayılan eşin vefatı halinde ailevi ve toplumsal bir sorumluluğa aktarılabilmekte hatta kimi durumlarda denetleme sorumluluğu oğla aktarılabilir (Lopata, 1980: 12). Bu makro aktarım tarihi dönemlerde fertil kadının eş kaybının ardından onunla gömülmesini yasaklayan kurallar ile tutarlı olmakla birlikte, toplum için artık fertil olmayan yaşlı kadının kendini doğurabilme ihtimali toplum tarafından yadsınmakta ve öngörülememektedir.

Tüm bu süreçler dâhilinde kadının kendini yeniden keşfi, farklı yaşam süreçlerinde farklı şekillerde irdelenebilecek olan düşünsel bir problem konumundadır. Bununla birlikte hem toplumsal hem de bireysel olan bu yaşam durumunun dönemsel kimi değişkenlerden ve kohorttan ve kohort dâhilindeki normlardan etkilenmesi de söz konusudur.

İkinci dalga feminizmin 1970’lerde popülerleşmesi ve evliliğin başlı başına bir iş ve sorumluluk olmadığını vurgulayan yaklaşımı ile “ölüm eşleri ayırana dek” yaklaşımından uzaklaşılmasını salık vermesi boşanmaya karşı olan bakış açısını, boşanma anksiyetesini doğal olarak boşanma oranlarını etkilememiştir (Celello, 2009: 3). Bu durum araştırmada dikkate alınan kohort sürecini yakından etkilemektedir. 1950’lerde görece daha basit ve net olan cinsiyet ve evlilik normları değişen düşünsel yapı ile birlikte giderek karmaşıklaşmıştır. Araştırma örnekleminde yer alan “baby boomer” kuşağının ebeveynleri bu modernist yaklaşıma sahipken söz konusu kuşak farklı değişkenlere maruz kalmıştır. 1950’lerde erkeğin eve ekmek getirdiği kadının ise özel alanı düzenlediği aile yapısı ilerleyen dönemlerde değişimlere uğrasa da tamamen yıkılamamış, özellikle geleneksel ve gelişmekte olan toplumlarda yaygın etkisini sürdürmüştür. Kuşakların ve hatta toplumun genel sağlığını ve çalışabilir işgücü oranının sağlanmasını orta sınıf Amerikan beyaz kadının omuzları üzerine yükleyen sosyo-politik yaklaşımın bir benzeri örnekleme dahil olan yaşlıların doğup büyüdüğü ve evlendiği dönemde de yankılarını sürdürmüştür ve hatta günümüzde de belirgin bir şekilde gözlemlenebilmektedir (Celello, 2009: 7). Sosyologlara göre yirminci yüzyılda ailenin kurumsallıktan ortaklığa evrimleşen yapısı modernleşme ve endüstriyel yapısıyla on dokuzuncu

yüzyıldaki romantik yapıdan oldukça farklıdır (Celello, 2009: 17). 1880’lerde boşanmanın yasallaşmasına değin geçen sürede Amerika’da patriarkal bir yaklaşım ile toplumsal ve maddi tahakküm ile kadının denetim altına alınması söz konusuydu. Bununla birlikte Viktoryen dönemden gelen kadının evin manevi koruyucusu ve kocasını yola getirerek ailenin devamlılığını sağlaması gereken kişi olma adına biçilen sorumluluğunun izleri modern dönemlere değin taşınmıştır (Celello, 2009: 22, 23). 1920’lerden 1940’lara Amerikan boşanma trendleri değerlendirildiğinde “kadınsallaşan” boşanmanın kadınların eskiden sahip oldukları yaşamları “yeniden organize ederek daha iyi bir yaşama ulaşma” amacı güttüğü söylenebilir (Drix’ten aktaran Celello, 2009: 2). Bu açıdan evlilik döneminin bir ayrılık kararı veya ani bir ölümle sonlanması farklı etkilere yol açabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE ANALİZ

“(...) Çok erken yas tutuyorsun, daha yaşlılık günlerin var (...)”

(Euripides, *Medea*)⁴

3.1.FİZİKSEL DURUM

Eşinden ayrı yaşayan, boşanmış ve eşi ölmüş (dul) yaşlı kadınları fiziksel (bedensel) açıdan karşılaştırarak bu bağlamda aralarındaki farklılıkları tespit etmek için günlük yaşam aktivitelerine ve sübjektif sağlık değerlendirmelerine değinen dört soru yöneltilmiştir:

1. Bedensel şikâyetleriniz var mı?
2. Bedensel şikâyetlerle başa çıkabilme sorunu yaşıyor musunuz?
3. Bedensel şikâyetleriniz yapılması zorunlu şeyleri yapmanıza engel oluyor mu?
4. Çok çabuk yoruluyor musunuz?

Bu sorularla birlikte kişilerin bedensel durumları ve bu durumla başa çıkabilme düzeyleri ile günlük yaşamlarına etkisi adına fikir sahibi olunmuştur. “Dul” grubunun %52’si (aşırı fazla + bir hayli çok), “ayrı” grubunun %12’si ve “boşandı” grubunun %12’si bedensel şikâyetlerinin mevcut olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla “ayrı” ve “boşandı” grupları birbirine benzemektedir. Buna karşın “dul” grubunun diğer ikisinden bu bağlamda tamamen farklı bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun dul grubun yaş ortalaması ile ilintisi olabileceği gibi yaşam olayları arasında farkın da etkisi olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan kendini yeniden oluşturma ve varoluşsal süreçte kontrol dışı bir şekilde başa gelen olayın yarattığı bir etki söz konusu olabilir.

⁴ Euripides, 2014. *Medea*. Çeviren ve açıklamaları yazan Metin BALBAY. TEM Yayıncılık: İstanbul .

Bedensel şikâyetler henüz bunların üstesinden gelinemeyecek düzeyde olup olmadığı sorusunun cevabı değildir. Fakat cevap önemlidir. Çünkü bedensel şikâyetler eş ilişkisi sona ermiş olan kadınlar açısından sosyal açıdan çeşitli sonuçlara doğuracaktır. Örneğin topluma katılım olanakları veya evde günlük işlerin üstesinden gelinmesi büyük ölçüde bireyin bedensel özellikleriyle bağlantılıdır. “Dul” grubunun %68’i bedensel şikâyetleriyle başa çıkamadığını belirtmektedir. Buna karşın “boşandı” grubunun sadece %10’u ve “ayrı” grubunun %8’i bedensel şikâyetlerinin üstesinden gelemediğini veya bunda sıkıntı yaşadığını ifade etmektedir⁵.

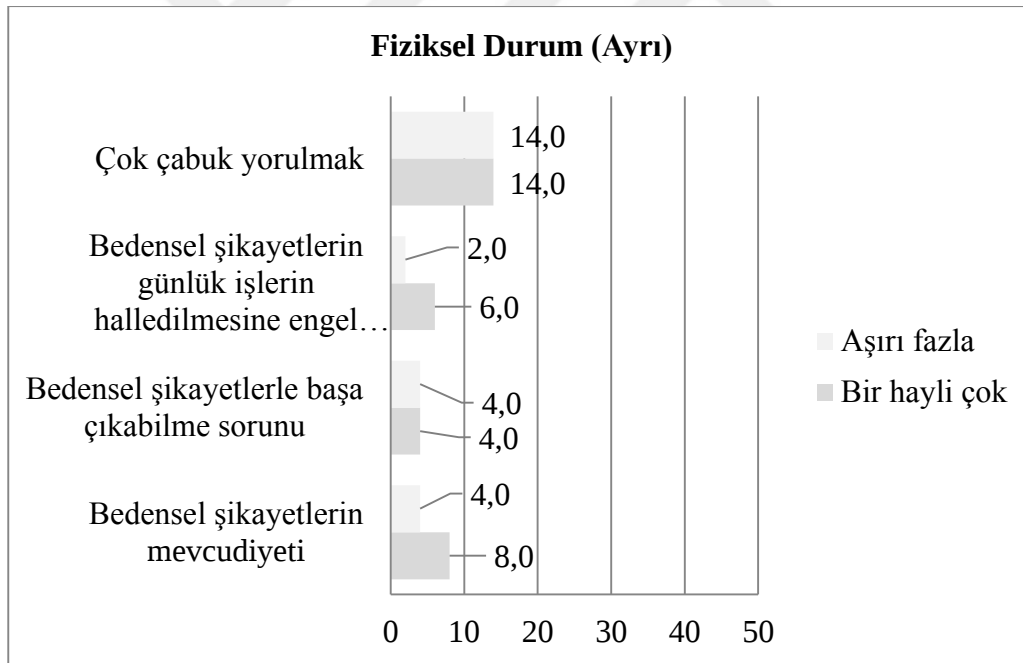
Üçüncü soruda bedensel mevcut şikâyetlerin yapılması zorunlu olan şeylerin, örneğin tuvalet ihtiyacı veya alışveriş veya yemek pişirme gibi, yapılmasına engel teşkil edip etmediği sorulmaktadır. Burada “yapılması zorunlu olan şeyler” ifadesi bilerek genel bir ifade olarak kullanılmıştır. Böylece deneklerin bundan ne anlıyorlarsa ona göre cevap vermeleri sağlanmıştır. Eğer bir aktivite listesi önlerine konulsaydı ve bunlara göre cevap vermeleri istenseydi, bir taraftan ilgili aktiviteler hakkında daha iyi bir bilgi elde edilirdi, diğer taraftan bunlar belki de bireyin ünlük yaşamında ili duymadığı aktiviteler olabilirdi. Böylece ilgi duyulmayan ve dolayısıyla başvurulmayan aktiviteler hakkında bilgi edilmiş olurdu. Bu riski ortadan kaldırmak için mümkün olabildiğince genel nitelikli kavramlarla çalışarak, bireyin kısıtlanmasına engel olunmaya çalışıldı. “Dul” grubunun %48’i; “ayrı” grubunun %8’i ve “boşandı” rubunun %4’ü bedensel şikâyetlerinden dolayı yapılması zorunlu günlük işlerini halletme konusunda sorunlarla karşı karşıya olduklarını belirtmiştir.

⁵ Burada ampirik araştırmalarda sık karşılaşılan başka bir durum dikkat çekmektedir. Bedensel şikâyeti olduğunu belirtenlerin oranı %62 iken, bedensel şikâyetlerinin üstesinden gelemediğini belirtenlerin oranı %68’dir. Çelişki gibi görünen bu durumun farklı sebepleri olabilir. Birincisi soru kâğıdında bu sorular arka arkaya sorulmamıştır. Böylece bir önceki soruyu göz önüne alarak muhtemelen söylemediği bir durumu gizlemeye devam etmesini önlemek için soru sırasına özen gösterilmiştir. Diğer taraftan her soru ne kadar itina ile hazırlanırsa hazırlansın, aynı anlamlarla değerlendirilmemektedir. Bir başka sebep ise soruların farklı boyutlarından kaynaklanmaktadır. Bedensel şikâyetin mevcudiyeti ve bedensel şikâyetlerin üstesinden gelebilmek, aynı şeyi ifade etmektedir. Bedensel şikâyeti olmasa da, bedensel şikâyeti olursa, bunun üstesinden gelemeyeceğinin bir ifadesidir. Böylece mantıksız veya çelişki gibi algılanan durumun ardında akla uyum gerekçelerin yer alabileceği görülmektedir.

Dördüncü ve son soruda yorgunluk problemi ele alınmaktadır. “Dul” grubunun %64’ü, buna karşın “ayrı” grubunun %28’i ve “boşandı” grubunun %36’sı “çabuk yorulduğunu” belirtmektedir. Bu bağlamda yine “dul” grubu belirgin şekilde daha büyük sorunlarla karşı karşıya olsa da, diğer iki grupta da daha önceki sorulara nazaran daha üçlü bir sorun potansiyeline rastlanmıştır.

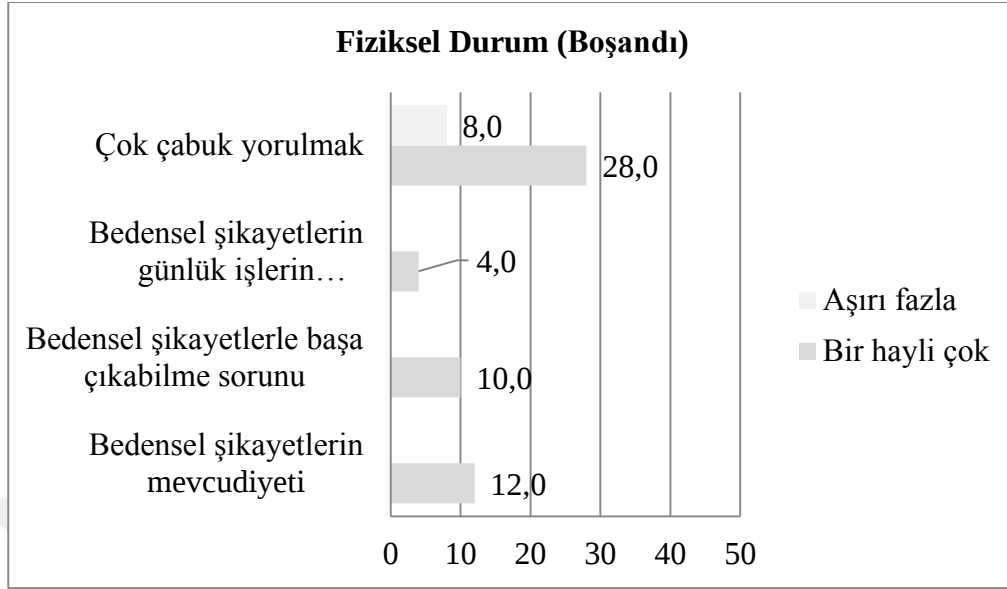
“Dul” grubunun diğerlerinden ayrı değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Eşten ayrı yaşama veya boşanma kararında bu iki grubun fiziksel iyi durumunun da rol oynamış olabileceği dikkate alınmalıdır. Fiziksel bağımsızlık, bağımsızlığın bir başka göstergesi olarak “ayrı yaşama” veya “boşanma” eylemlerinin fiziksel bağımsızlığın sağladığı bir seçenek olabileceği hipotezini dikkate değer kılmaktadır. Başka bir deyişle fiziksel bağımsızlık; kendini yeniden oluşturma adına radikal bir karar alarak eşten ayrılma cesareti adına önemli bir etmendir.

Şekil 7: Eşinden Ayrı Yaşayan Grubun Fiziksel Durumu

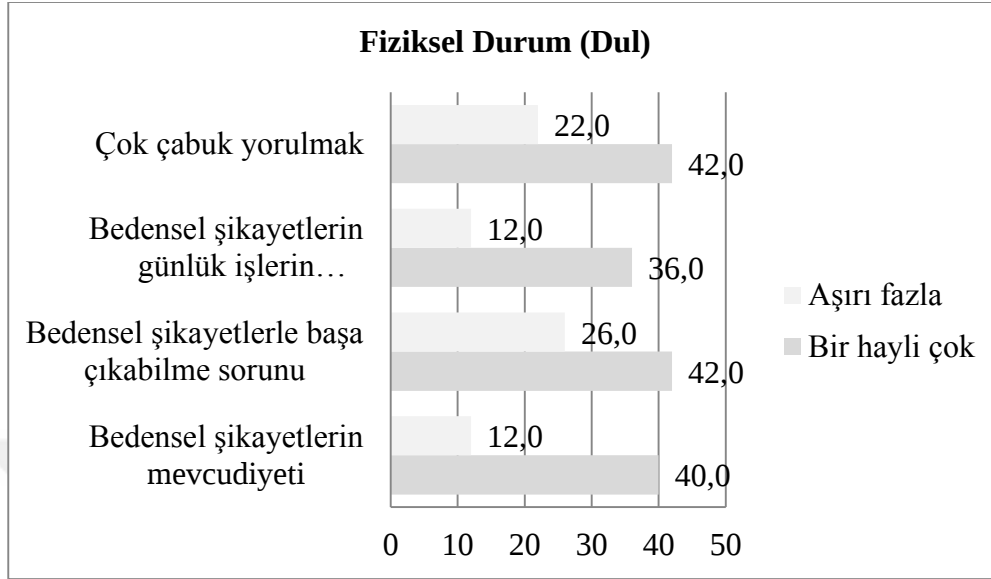

Bu açıdan bakıldığında kendini oluşturma sürecinin önemli bir bileşeninin beden sağlığı ve/veya bedensel sağlıktaki sorunlarla başa çıkabilme düşüncesi olduğu söylenebilir.

Şekil 8 : Eşinden Boşanan Grubun Fiziksel Durumu

Şekil 9: Eşini Kaybeden Grubun Fiziksel Durumu⁶

3.2.PSİŞİK DURUM

Deneklerin psişik durumu aşağıdaki dört soruyla tespit edilmiştir:

1. Uyku sorunu var mı?
2. Yaşamın tadı tuzu kalmadığı görüşüne katılıyor musunuz?
3. Geleceğinizi düşününce kaygıya kapılıyor musunuz?
4. Sık sık depresif duygulara eğilim gösteriyor musunuz?

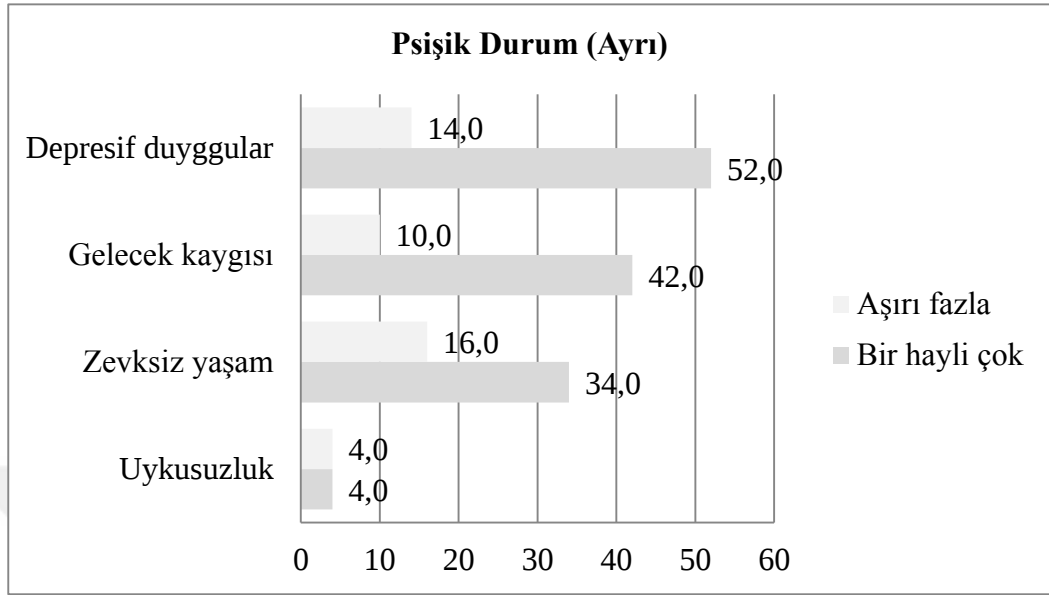
Uykusuzluğun ardında çeşitli sebepler yer alabilir. Örneğin ağrı hastalarında psikosomatik sebepler veya tamamen psişik nedenlerden kaynaklanabilir, kuruntudan da kaynaklanabilir. “Dul” grubunun %16’sı, “ayrı” grubunun %8’i ve “boşandı” grubun sadece %2’si bu sorunla karşı karşıyadır.

⁶ Grupların fiziksel durumu (Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

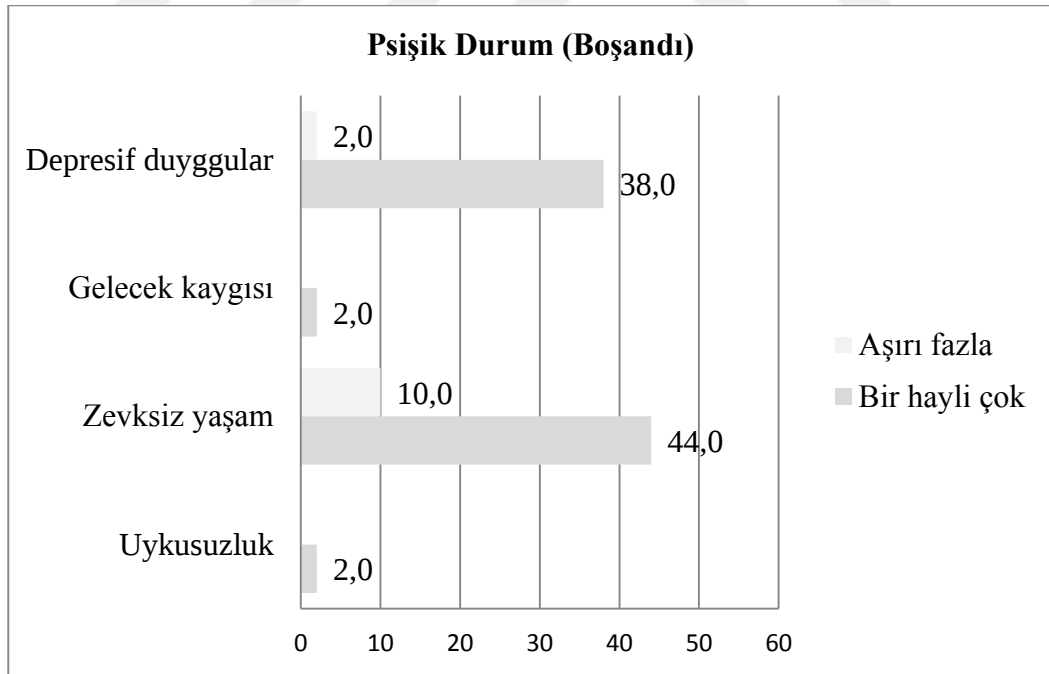
“Zevk” veya “zevksiz yaşam” bu araştırma bağlamında sınıflandırılabilir bir kavram değildir. Burada esas merak edilen kişinin kendi tasavvuruna göre değer-beklenti tezinde de değinilen şekliyle sübjektif yorumu ve bu yoruma dayanan pratik görünümüdür. Ayrı yaşama ve boşanma kararı alan grubun eşiyle ilgili sorunlarının ortadan kalkmasıyla birlikte “yaşam zevkinin” yükseleceği, eşi ölen kadınlarda ise durumun tam tersi olabileceği düşünülebilir. Örnekleme bakıldığında üç grupta da “zevksiz yaşam” kavramıyla ifade edilen sorunlar olduğu görülmektedir. “Dul” grubunda %50, “boşandı” grubunda %54 ve “ayrı” grubunda %52 düzeyine çıkmaktadır. Eşinden ayrı yaşayan ve boşananların daha güçlü sorunla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Bunun ardında boşanma ve ayrı yaşama kararı sonrasında yaşadıkları gelişmeler yer alabilir. Sosyal çevrenin davranışlarından kişisel beklentilerin gerçekleşmemesine kadar geniş bir gerekçe tayfının dikkate alınması yerinde olur. Bu detaylı gerontolojik araştırmalara bir vesile teşkil edebilir.

Gelecek kaygısının “dul” grubunda %10 ve “boşandı” grubunda sadece %2 pay aldığı görülürken, “ayrı” grubunda %52 seviyesine yükselmektedir. Bunun sebepleri üzerine yine ilk varsayımlar geliştirilebilir. Örneğin eşinden ayrı yaşamak sonuca bağlanmamış bir sosyal eylemin (boşanmaya doğru ilk adım veya sorunlarını düşünmeleri için geçici süre için ayrı yaşamak vs.) sonucu olarak yaşlı kadında “gelecekte ne olacak?” sorusu ile bağlantılı kaygılar yaratabilir. “Dul” grubunda depresif duygulara meyilli olduğunu belirtenlerin oranı %18 iken, “boşandı” grubunda %40 ve “ayrı” grubunda %66’dır. Bir önceki soruyla birlikte değerlendirildiğinde ayrı yaşam kararından sonra yaşlı kadının psikik sorunlarında daha güçlü bir artış meydana geldiği, ama boşanma kararının da bu bağlamda tamamen sorunsuz yeni bir yaşamın başlangıcı olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

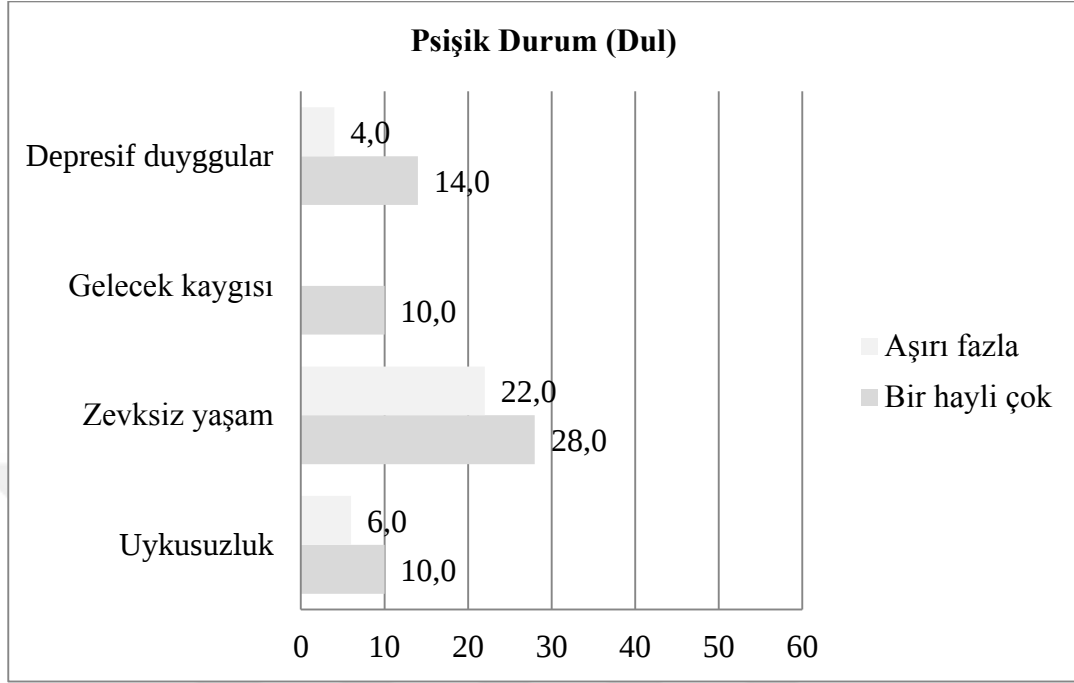
Şekil 10: Eşinden Ayrı Olan Grubun Psişik Durumu

Şekil 11: Eşinden Boşanan Grubun Psişik Durumu

Şekil 12: Eşini Kaybeden Grubun Psişik Durumu⁷

3.3.GÜNLÜK YAŞAMDA BAĞIMSIZLIK

Ardında genel, bedensel ve tecrübeye dayalı faktörlerin yer aldığı dört soru ile günlük yaşamdaki bağımsızlık durumu belirlenmiştir:

1. Günlük işlerin üstesinden gelmede ciddi sorunlarınız var mı?
2. Hareket yeteneğinizde kısıtlanma var mı?
3. Günlük işlerinizin üstesinden gelebilmeniz için ilaca bağımlı mısınız?
4. Yaşam kaliteniz ilaçlara veya sağlık hizmetlerine ne kadar bağlı?

“Dul” grubunda ilk soruya %4’ü olumsuz yanıt verirken, “boşandı” grubunun %32’si ve “ayrı” grubunun %58’i olumsuz cevap vermiştir. Bağımsızlık sadece bedensel özelliklerin (sağlık, hastalık, engellilik) sağladığı veya sınırladığı (yardıma

⁷ Grupların psişik durumu (Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

veya bakıma muhtaçlık) bir olgu değildir. Sosyal çevrenin beklentileri günlük yaşamda bağımsızlığı çoğaltabilir veya azaltabilir. Ayrıca eş ilişkisi devam ederken eşinin hallettiği birçok işin artık yaşlı kadın tarafından halledilmesi gerektiği ama tecrübe eksikliği de bağımlılık yaratabilir. Örneğin resmî kurumlardaki işler için çocuğunu veya torununu beklemek zorunda kalması vs.

Hareketlilik sorununun “dul” grubunda %52, “boşandı” grubunda %24 ve “ayrı” grubunda ise %12 olduğu görülmektedir. Günlük işlerin üstesinden gelmede boşanan ve ayrı yaşayan yaşlı kadınların sorunları, bu durumda bedensel hareket kısıtlanması ile bağlantılı değildir.

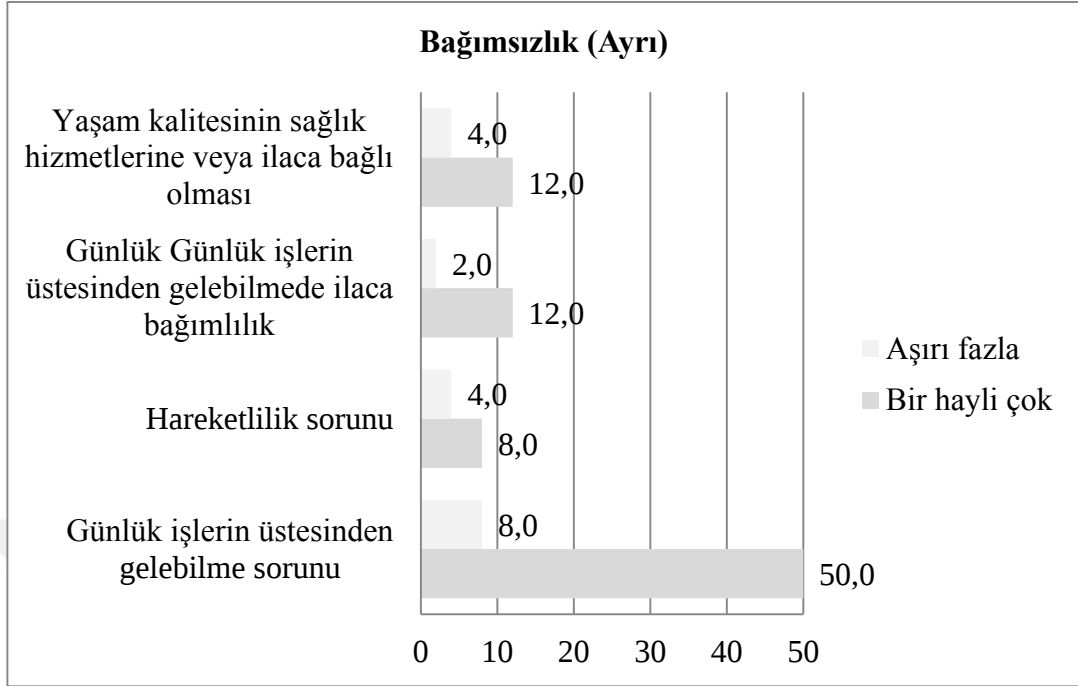
“Dul” grubunun %38’i, “boşandı” grubunun %36’sı, “ayrı” grubunun %14’ü günlük işlerin üstesinden gelebilmek için ilaç almak zorunda olduğunu belirtmektedir. Ayrı yaşayan ve boşanmış olan yaşlı kadınların hareketlilik konusunda sıkıntısı olmadığına göre (ağrı vs.) ve psişik sorunlarının güçlü olduğu tespiti de dikkate alındığında, ilaçların sinir veya sakinleştirici ilaç olabileceği ihtimali vardır.

Yaşam kalitesinin ilaca bağlı olduğunu “dul” grubunun %58’i, “boşandı” grubunun %12’si ve “ayrı” grubunun %16’sı belirtmiştir. Bu durumda boşanan ve ayrı yaşayan gruplarında bedensel sorunların az olması sebebiyle, ilaca bağlı yaşam kalitesinin anlamının, bedensel sorunu fazla olan “dul” grubundaki anlamından farklı olması gerekir.

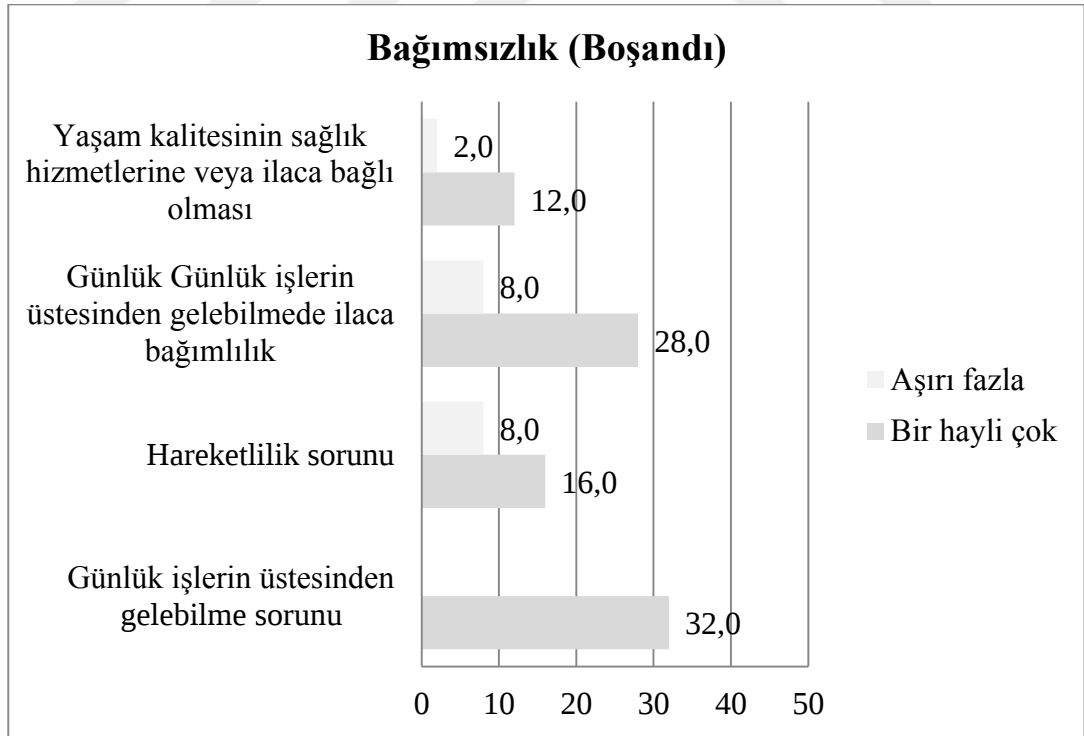
Bu durum, sosyal çevrenin ve sosyal çevrede kadın aleyhine yapılan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin fiziksel yakınmalara da yol açabildiği anlamına gelmektedir. Ayrıca kadının yaşam alanının daraltılması ve kendini yeniden oluşturma sürecinin sekteye uğratılması söz konusu olabilmektedir.

Toplumda kabul gören eril bir denetim mekanizmasına tabi olmayan kadının tahakkümü sosyal yapı tarafından dolaylı birçok kanalla da ifade edilebilmektedir.

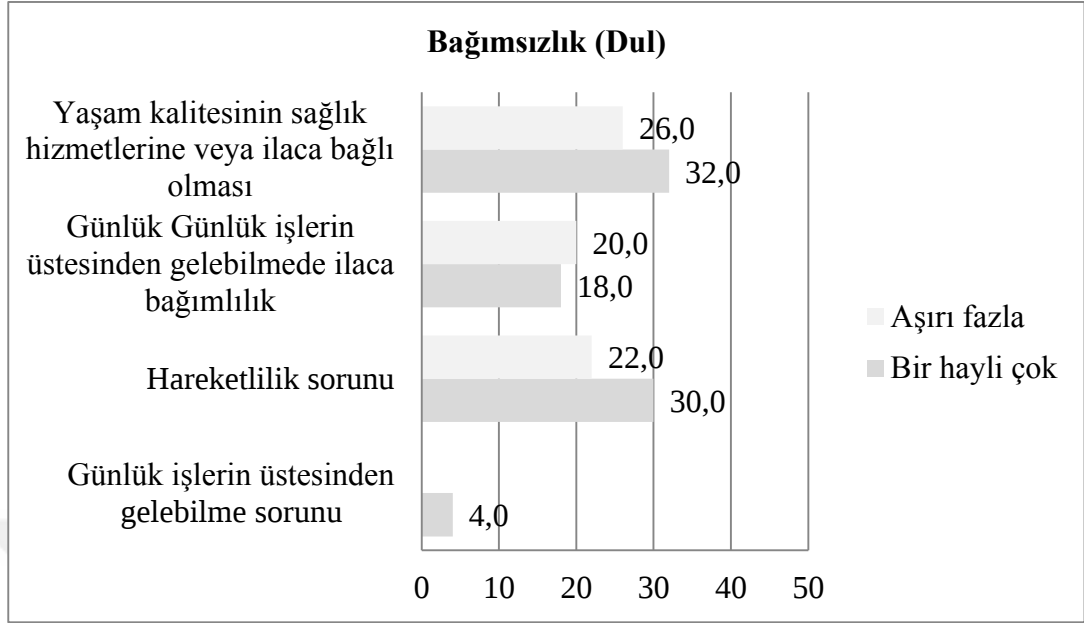
Şekil 13: Eşinden Ayrı Olan Grubun Bağımsızlık Durumu

Şekil 14: Eşinden Boşanan Grubun Bağımsızlık Durumu

Şekil 15: Eşini Kaybeden Grubun Bağımsızlık Durumu⁸

3.4.YALNIZLIK

Katılımcıların sosyal ilişki alanındaki durumu yalnızlık kavramına odaklı sorularla tespit edilmiştir. Yalnızlığın kaynakları ve sebepleri burada aile, arkadaş, tanıdık kavramları ile bağlantılı dört soruyla ifade edilmiştir. Böylece dolaylı yoldan sosyal çevrenin tutum ve davranışları bağlamında tespitler yapılabileceği varsayımından hareket edilmiştir.

1. Aile üyeleri dışında başkalarıyla görüşüyor musunuz?
2. Başkalarından ne kadar destek umabilirsiniz?
3. Arkadaşlarınıza veya tanıdıklarınıza güvenebilir misiniz?
4. Ailenize güvenebilir misiniz?

“Dul” grubunun %36’sı, “boşandı” grubunun %58’i ve “ayrı” grubunun %28’i yalnızlık çekmektedir, yani aile üyeleri dışında kimseyle görüşmediğini belirtmiştir.

⁸ Grupların bağımsızlık durumu (Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

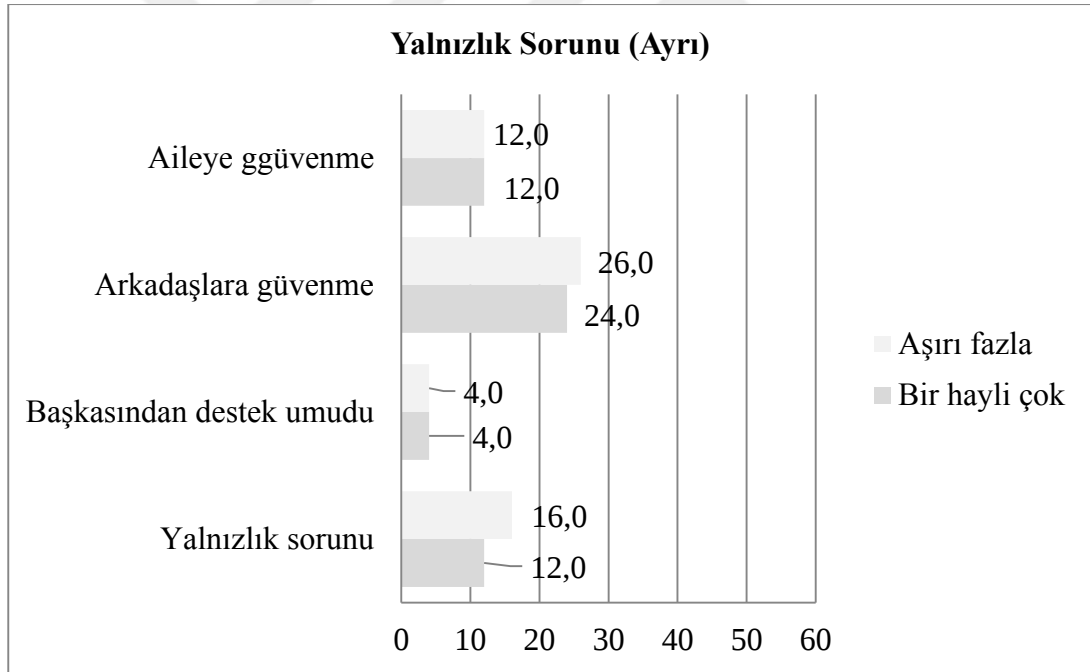
“Dul” grubunun %72’si, “boşandı” grubunun %16’sı, “ayrı” grubunun %8’i başkalarının desteğini umut edebileceğini belirtmektedir.

“Dul” grubunun %68’i, “boşandı” grubunun %32’si, “ayrı” grubunun %50’si arkadaşına güvenilebileceğinden hareket etmektedir.

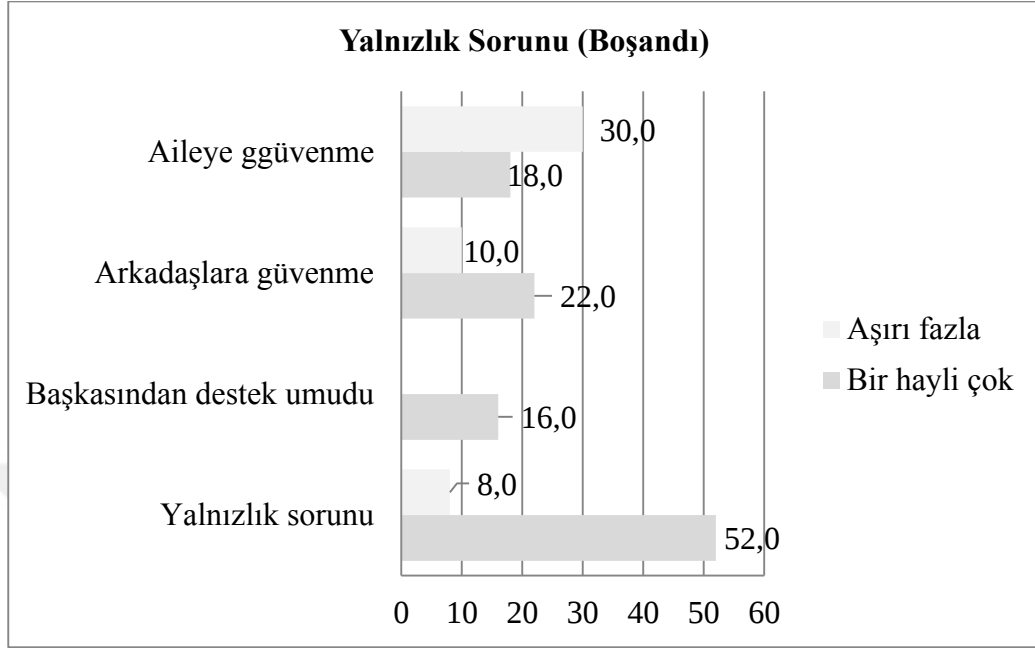
“Dul” grubunun %64’ü, “boşandı” grubunun %48’i, “ayrı” grubunun ise 24’ü ailesine güvenilebileceğinden hareket etmektedir.

Sosyal ilişki ağının eşinden ayrı yaşayan ve boşanan yaşlı kadınlarda olumsuz bir görünüm sunduğu tespit edilmektedir. Ancak bu bağlamda aceleci davranarak sosyal çevrenin boşanan veya eşinden ayrı yaşayan kadınlardan desteğini çekme eğilimi gösterdiği sonucu çıkarılmamalıdır. Daha ziyade bu bulguların ardındaki karmaşık ilişki ağının çözülmesi gerekmektedir.

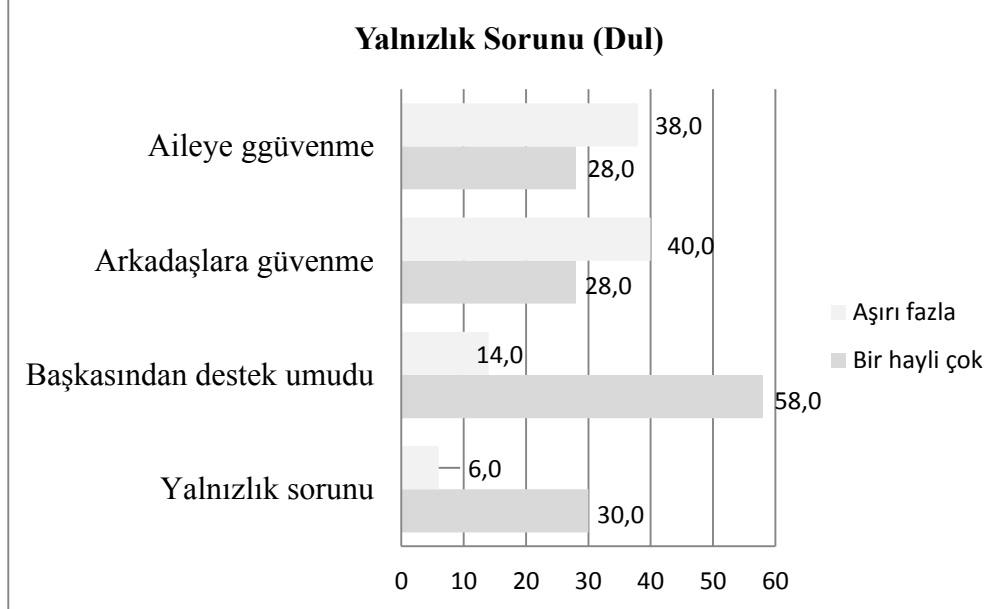
Şekil 16: Eşinden Boşanan Grubun Yalnızlık Durumu

Şekil 17: Eşinden Boşanan Grubun Yalnızlık Durumu

Şekil 18: Eşini Kaybeden Grubun Yalnızlık Durumu⁹

⁹ Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır.

3.5.ÇEVREYLE BAĞLANTILI SORUNLAR

Deneklerin çevreden kaynaklanan sorunlarını yine dört soruyla belirlemeye çalışırken, çevre finansal, güvenlik, ikamet ve serbest zaman olanakları ile tanımlanmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevrelerin dört özelliği dikkate alınmaktadır.

1. Finansal problemleriniz var mı?
2. Kişisel güvenliğinizle bağlantılı problemleriniz var mı?
3. İkamet koşullarıyla ilişkili problemleriniz var mı?
4. Zamanınızı anlamlı uğraşlarla değerlendirme problemleriniz var mı?

“Dul” grubunda finansal güvenlik sorunu ile karşı karşıya olanların payı %18, “boşandı” grubunda %32, “ayrı” grubunda %52’dir.

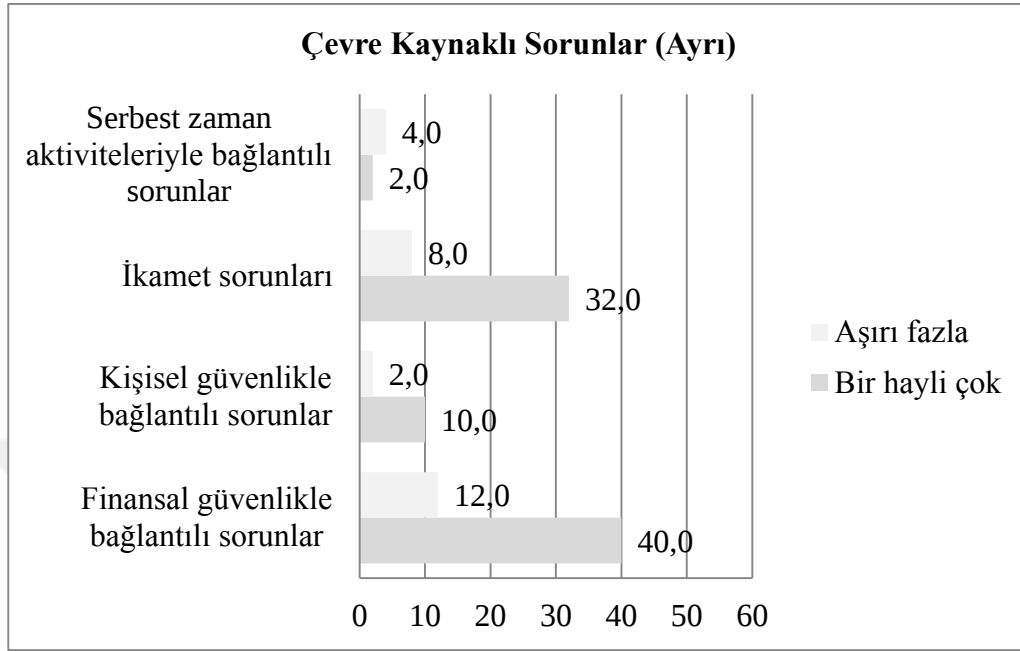
“Dul” grubunda kişisel güvenlik sorunu ile karşı karşıya olduğunu belirtenlerin oranı %20, “boşandı” grubunda %8 ve “ayrı” grubunda %12’dir.

“Dul” grubunda ikamet ile bağlantılı sorun yaşayanların oranı %6, “boşandı” grubunda %34 ve “ayrı” grubunda %40’tır.

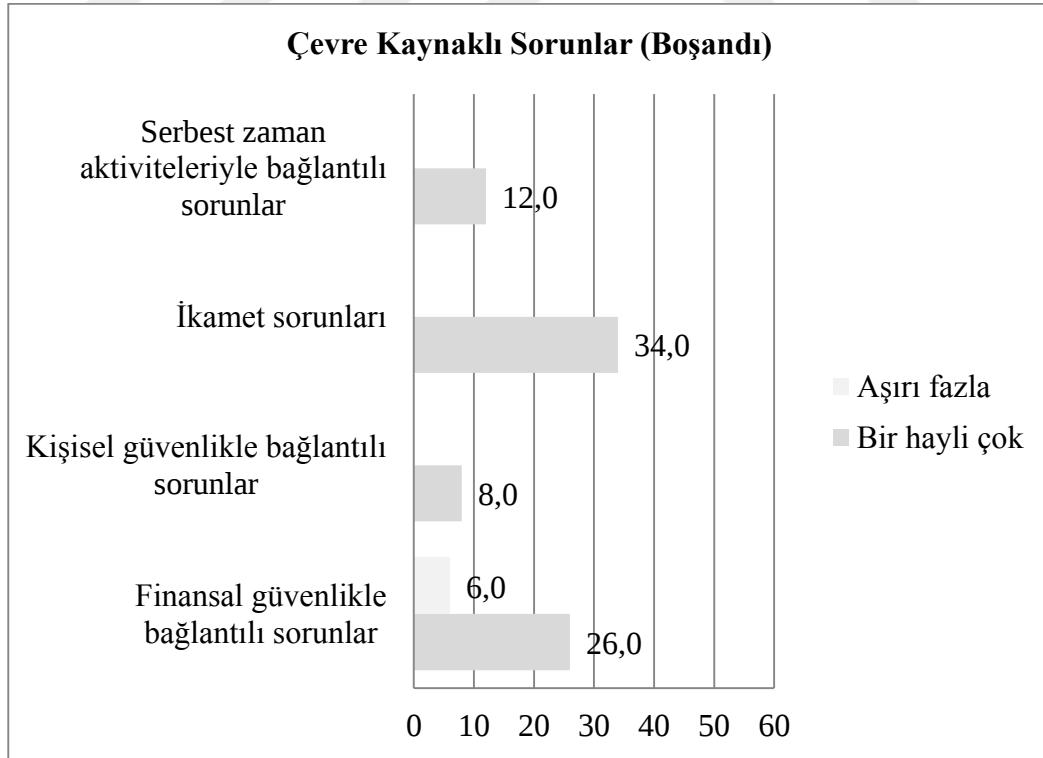
“Dul” grubunun %76’sı, “boşandı” grubunun %12’si ve ayrı “grubunun” %6’sı serbest zaman aktivitelerine dayalı sorunlarla karşı karşıya olduklarını belirtmektedir.

Bu bulgular pek çok yorumu harekete geçirebilecek niteliktedir. Örneğin ayrı yaşayan ve boşanan yaşlı kadınların “ev hapsinden” kurtulduğu ve dul yaşlı kadının “dört duvar arasına” sıkıştığı düşüncelerine eğilim yaratabilir. Ancak sosyal gerontolojik bakış, bu tür ilk bakışta algılanan yüzeysellik hareket edilmemesi gerektiğini söyler. Bu yüzden yaşlıların görünen dünyaların ardındaki görünmeyen dünyaların keşfedilmesi gerekir. Bu bulgular yine pek çok yeni araştırma için bir vesile olarak düşünülmelidir.

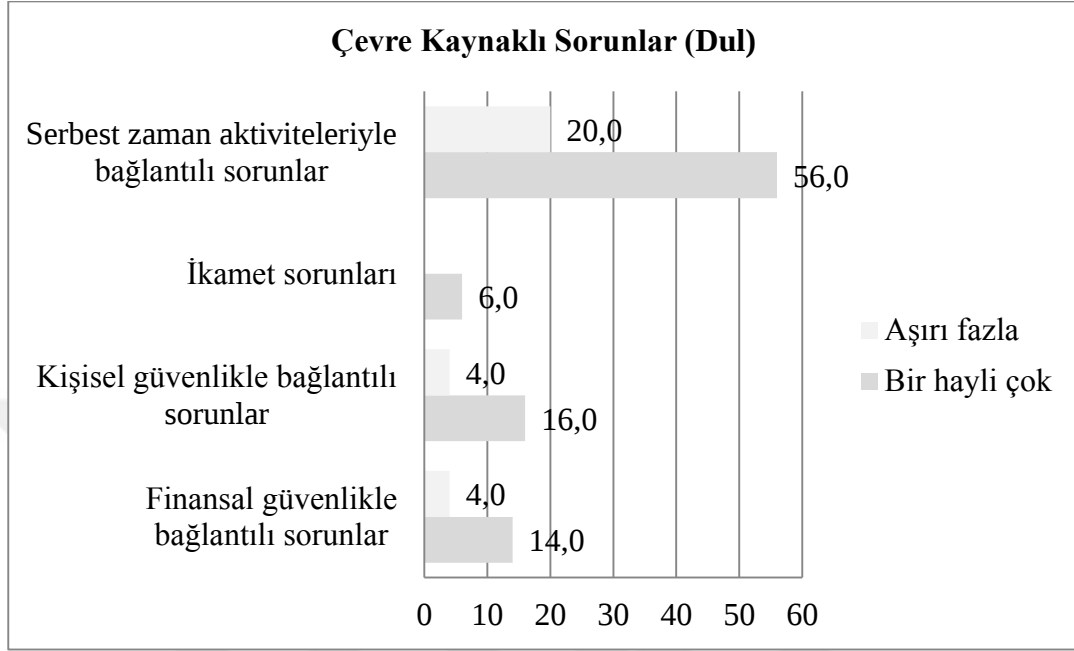
Şekil 19: Eşinden Ayrı Olan Grubun Çevreden Kaynaklı Sorunları

Şekil 20: Eşinden Boşanan Grubun Çevreden Kaynaklı Sorunları

Şekil 21: Eşini Kaybeden Grubun Çevre Kaynaklı Sorunları¹⁰

3.6.İNANÇ

Her insanın inançlarından örülü bir yaşam dünyası vardır. “Kişisel inanç” olarak burada anılan bu inançların içinde dini inançların ağır basma ihtimali oldukça yüksektir. Ama araştırmada böyle bir imada bulunmamaya, daha ziyade kişisel inanç kavramına bireyin kendisi tarafından anlam yüklenmesine fırsat tanıdık ve dört soru sorduk:

1. Kişisel inançlarınız yaşamınıza anlam kazandırıyor mu?
2. Kişisel inançlarınız yaşamınızda anlam görmenize yardım ediyor mu?
3. Kişisel inançlarınızdan kuvvet alabiliyor musunuz?
4. Kişisel inançlarınız yaşamın zorluklarını aşmanıza katkı sağlıyor mu?

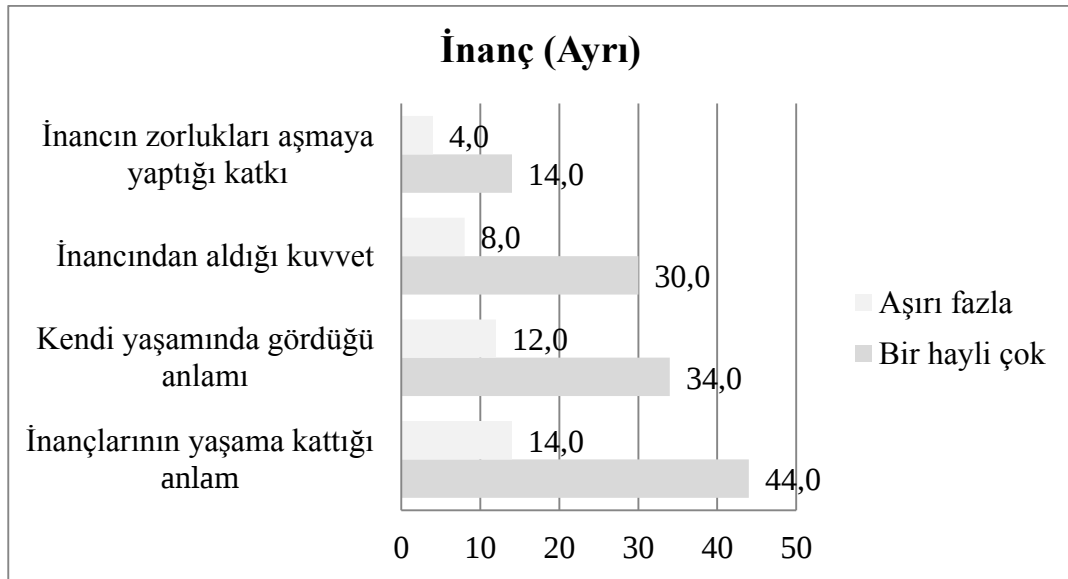
¹⁰ Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

Birinci soruya (kişisel inançların yaşama kattığı anlam) “dul” grubunun %48’i, “boşandı” grubunun %54’ü ve “ayrı” grubunun %58’i olumlu cevap vermiştir.

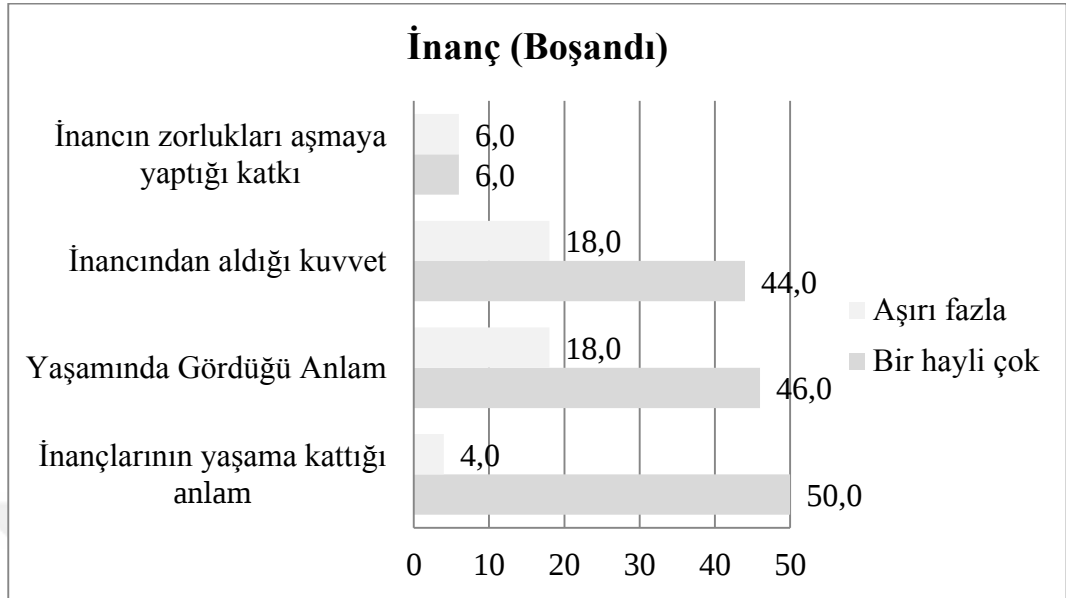
İkinci soruya (yaşamının anlamı) “dul” grubunda %52, “boşandı” grubunda %64 ve “ayrı” grubunda %46’sı olumlu cevap vermiştir. Üçüncü soruya (inançtan kazanılan kuvvet) “dul” grubunun %26’sı, “boşandı” grubunun %62’si ve “ayrı” grubunun %48’i olumlu cevap vermiştir. Dördüncü soruya (inanç sayesinde zorlukları aşmak) “dul” grubunun %76’sı, “boşandı” grubunun %12’si ve “ayrı” grubunun %18’i olumlu cevap vermiştir.

Cevaplar şu yoruma fırsat tanımaktadır: Üç grupta da güçlü ve pozitif bir inanç eğilimi vardır. Ancak inançtan elde ettikleri kazançları farklı değerlendirmektedirler. İnancın yaşamlarına anlam kattığına inanmaktadırlar, ama ayrı yaşayan ve boşanan yaşlı kadınlar inancın pratik yaşamına sorunlarına bir çözüm sağlamadığı görüşüne meyilli görünmektedir. Buna karşın sosyal çevreden soyutlanmış görünen (daha önceki -cevaplardan hareket ederek bu yorum getirilebilir) dul yaşlıların çoğu inanç sayesinde sorunlarını çözebildiğini düşünmektedir. Ama burada da araştırılması gereken pek çok yeni soru akla gelmektedir.

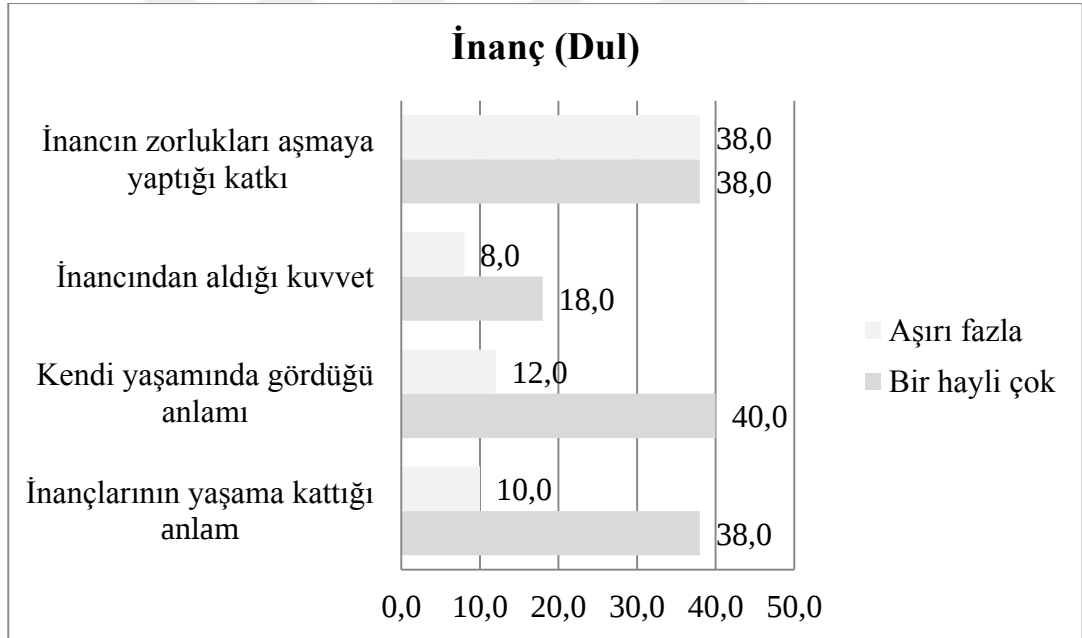
Şekil 22: Eşinden Ayrı Olan Grubun İnanç Durumu

Şekil 23: Eşinden Boşanan Grubun İnanç Durumu

Şekil 24: Eşini Kaybeden Grubun İnanç Durumu¹¹

¹¹ Grupların inanç kaynaklı eğilimleri (Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

3.7.YAŞAM KALİTESİ

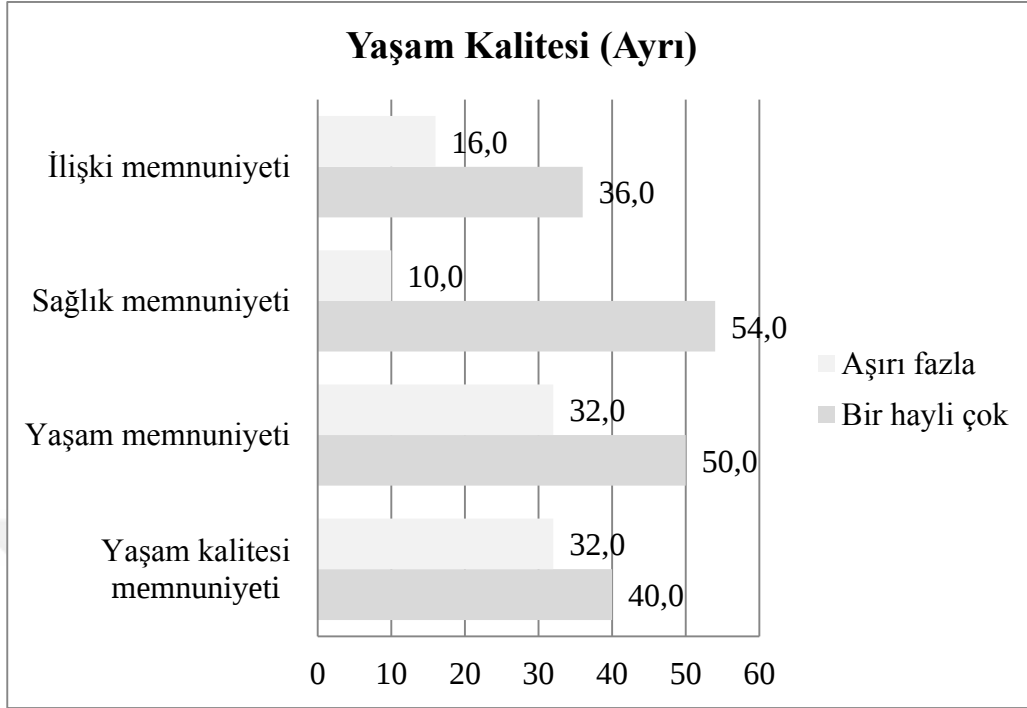
Deneklerin yaşam kalitesi aşağıdaki dört soruyla tespit edilmiştir. Özellikle “genel” kavramının vurgulandığına dikkat edilmelidir. Bu sorularda bireyin yaşamını genel olarak değerlendirmesi sağlanmaya çalışılmıştır. “Genel” kavramının iletilen sözsel bir uyaran olarak bunu başarabildiği kabul edilmiştir:

1. Genel olarak düşünecek olursanız, yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?
2. Genel olarak düşünecek olursanız, yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?
3. Genel olarak düşünecek olursanız, sağlığınıza ne kadar memnunsunuz?
4. Genel olarak düşünecek olursanız, ilişkilerinizden ne kadar memnunsunuz?

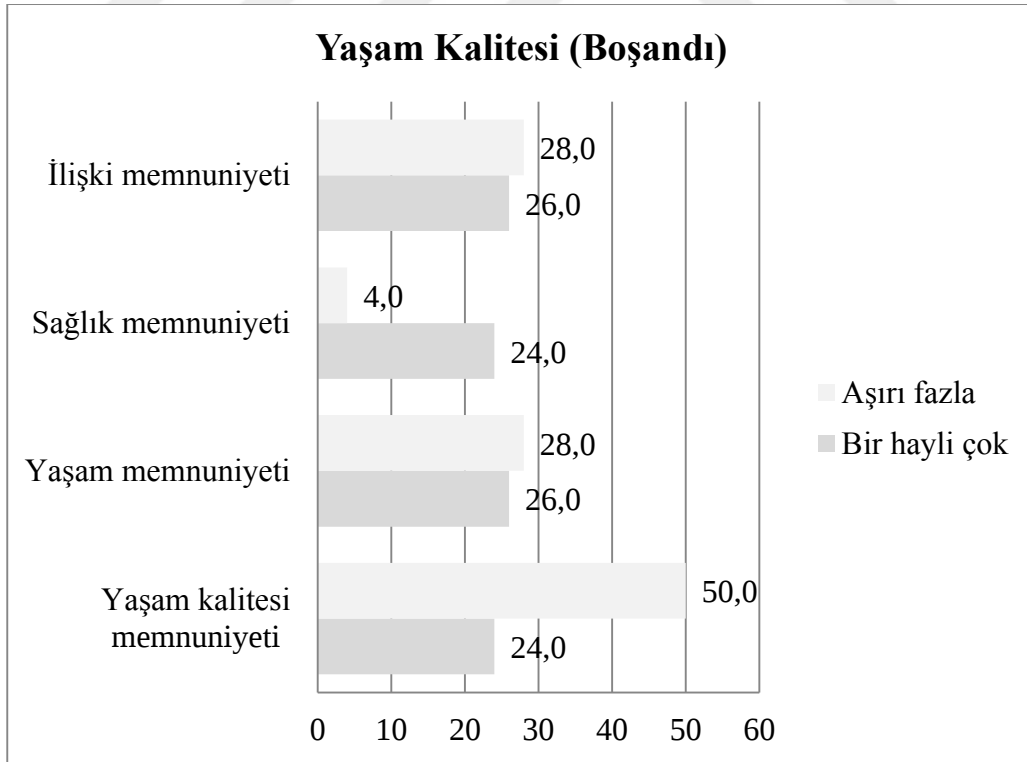
İlk soru genel olarak yaşam kalitesini değerlendirmelerini talep etmektedir. “Dul” grubunun %44’ü, “boşandı” grubunun %74’ü ve “ayrı” grubunun %72’si yaşam kalitesinden memnun olduğunu ifade etmektedir. İkinci soru yaşam memnuniyetini belirlemektedir. “Dul” grubunun %50’si, “boşandı” grubunun %54’ü ve “ayrı” grubunun %82’si yaşamından memnundur. Sağlık memnuniyetini pozitif değerlendirenlerin “dul” grubunda oranı sadece %12’dir. “Boşandı” grubunda %28 ve “ayrı” grubunda %64’tür. Bu cevaplar daha öncekilerle aşağı yukarı örtüşmektedir. İlişki memnuniyetini pozitif değerlendirenlerin oranı “dul” grubunda %52, “boşandı” grubunda %54 ve “ayrı” grubunda %52’dir.

Önceki cevaplar dikkate alındığında cevapların olumlu olması şaşırtıcı bir sonuç olarak görülebilir. Ancak sosyal araştırmalarda bilinen bir durumdur ve “refah paradoksu” (Objektif kötü durumunu pozitif yorumlayan, objektif iyi durumunu negatif yorumlayan) (Schulz-Nieswandt,2006) olarak adından söz edilir. Öte yandan “bardağın yarısı dolu, yarısı boş” algısına da bağlı olarak şunu da dikkate almak gerekir. Yaşamı memnun %50’e karşın, diğer yarısı da memnun değildir.

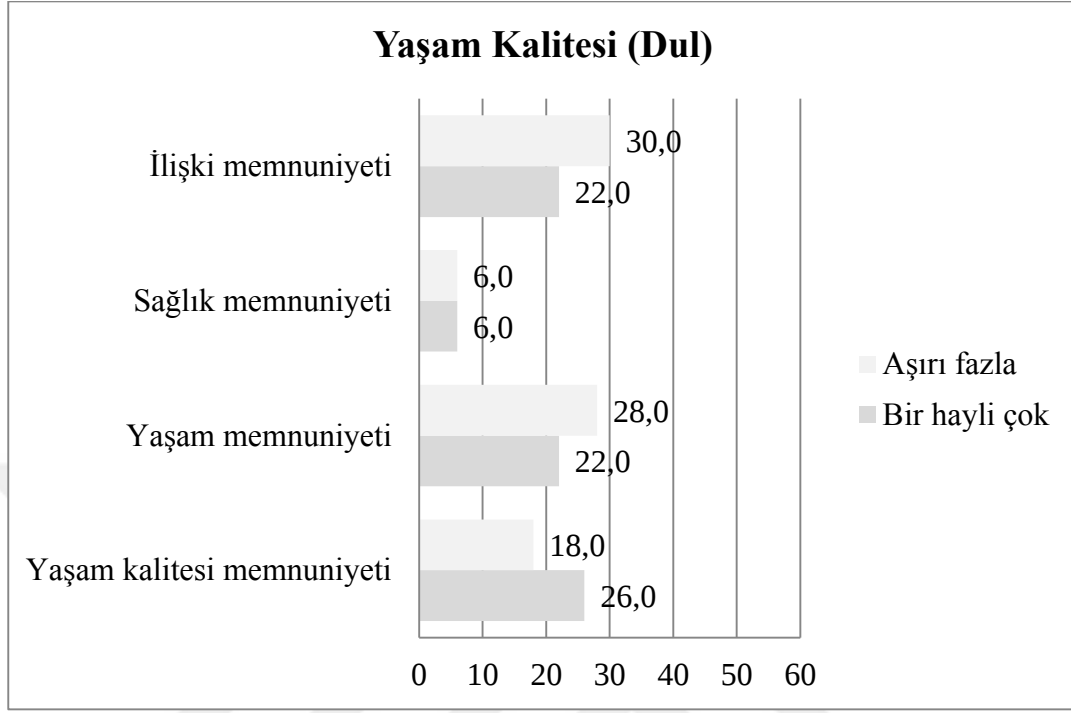
Şekil 25: Eşinden Ayrı Olan Grubun Yaşam Kalitesi

Şekil 26: Eşinden Boşanan Grubun Yaşam Kalitesi

Şekil 27: Eşini Kaybeden Grubun Yaşam Kalitesi¹²

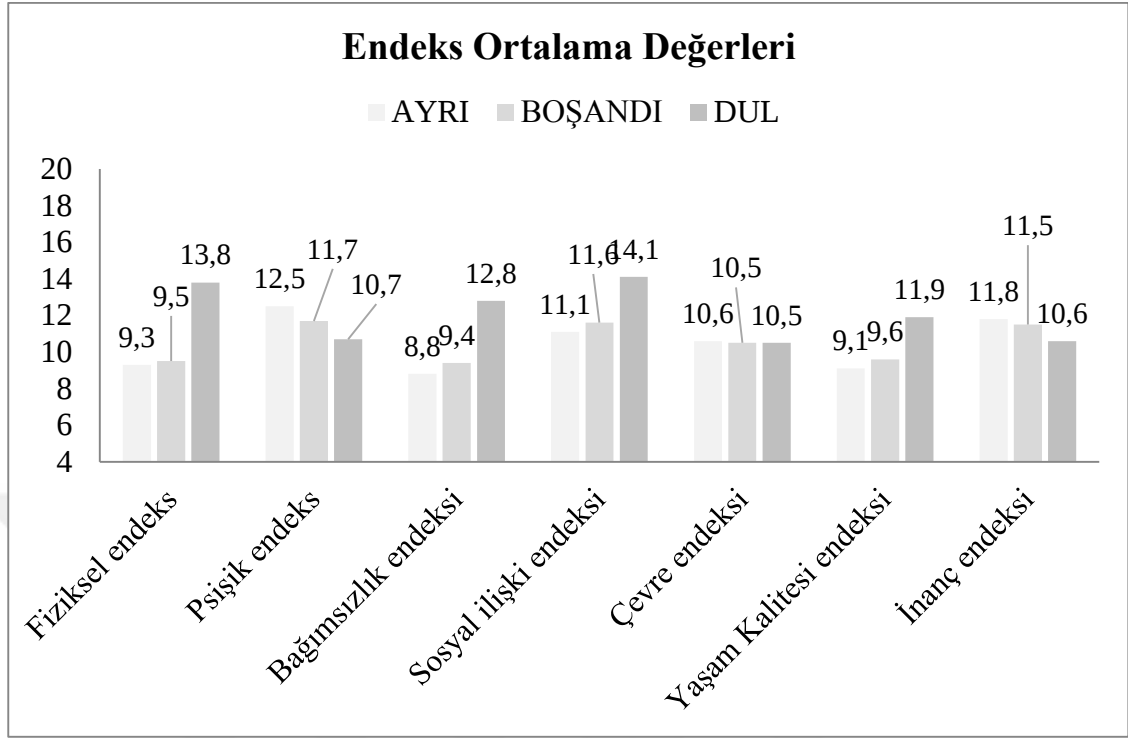
3.8.GRUPLARIN ENDEKS ORTALAMA DEĞERLERİ

Endeksler dört sorunun birleşmesiyle elde edildikleri ve cevaplar 1-5 arasında değerlerden meydana geldikleri için bir endeksin minimum 4, maksimum 20 puana erişebileceği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu şekilde hesaplanan değerlerin gruba göre ortalama değerleri hesaplanmıştır.

Bu işlemin sonuçları aşağıdaki grafikte topluca görülmektedir. Grafiğin dikey ekseninin endeksin minimum ve maksimum puanları ile sınırlandırıldığına dikkat edilmesinden yarar vardır (yani sıfırdan başlatılmamıştır). Böylece grafiği daha kolay değerlendirmek mümkündür.

¹² Grupların yaşam kalitesi (Sadece: “bir hayli çok” ve “aşırı fazla” cevap kategorileri dikkate alınmıştır; geriye sorunsuzlar veya sorunları dikkate alınacak düzeyde olmayanlar kalmaktadır).

Şekil 28: Gruplara göre endekslerin ortalama değerleri.

İlk dikkat çeken husus “dul” grubunun üç endekste endeks puanının diğerlerinden belirgin şekilde yüksek oluşudur. Bunlar fiziksel, bağımsızlık, sosyal ilişki endeksleridir. Endekslerde yüksek puan olumsuzluğu ifade etmektedir. Dolayısıyla eşinin ölümü ile eş ilişkisi sona eren grubun temsilcileri bedensel yeterlilik, günlük yaşamda bağımsızlık ve sosyal ilişki alanlarından güçlü sorunlarla karşı karşıyadır. Psikik endekste en yüksek puanı eşinden ayrı yaşayanlar almaktadır. Bunu yakın arayla boşananlar izlemektedir. Bu iki grubun dikkate alınan konular temelinde psikik sorunları dul grubuna nazaran daha fazladır. İnanç endeksinde de benzer bir durum ortaya çıkmıştır.

Daha önce endekslerde aralıklı ölçekle ölçümünün yapıldığı varsayımının istatistiksel ve olasılık kuralları bağlamında kabul edilebileceği belirtilmişti. Endeks puanlarının “hakiki” sayı olduklarını kabul ederek deneklerin evlilik süresi sorulduğu için endeksler ve evlilik süresi arasında korelasyon olup olmadığına bakılabilir. Her grup için ayrı ayrı bu işlem gerçekleştirilerek yeni bulgulara erişilebilir.

Tablo 3: Evlilik süresi ve endeksler arasındaki korelasyon katsayıları.

Endeks	Ayrı	Boşandı	Dul
Fiziksel endeks	0,2	-0,2	0,8
Psişik endeks	-0,1	-0,02	-0,2
Bağımsızlık endeksi	0,2	-0,2	0,7
Sosyal ilişki endeksi	-,03	-0,3	-0,1
Çevre endeksi	-0,1	0,04	-0,3
İnanç endeksi	0,1	-0,04	0,1
Yaşam kalitesi endeksi	0,1	0,03	0,1

Sadece “dul” grubunda yedi endeksten ikisinde (fiziksel, bağımsızlık) güçlü korelasyon (0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı) değerlerine erişilmiştir. Bu işe yarar bir bulgu mudur? Araştırmanın kurallarının çizdiği teorik çerçevede işe yarar. İlk defa eş ilişkisi sona ermiş yaşlıların ülkemizde bilimsel çalışmanın konusu olarak ele alındığı da düşünülürse değeri daha iyi anlaşılır. Bu tablodan şu bilgileri çıkarabiliriz:

- Eşinden ayrı ve boşanan yaşlı kadınların evlilik süresinden, eş ilişkisi sona erince başlayan yeni yaşam dönemindeki fiziksel, psişik, bağımsızlık, sosyal ilişki, çevre, inanç ve yaşam kalitesi kavramları altında tanımlanan yaşam alanlarıyla ilişkisi yoktur veya daha doğrusu, bu araştırmada bu ilişkilere rastlanmamıştır.
- Eş ilişkisi eşinin ölümüyle son bulan yaşlı kadınların evlilik süresi yeni başlayan yaşam dönemiyle fiziksel ve bağımsızlık alanlarıyla negatif ilişki içerisindedir. Ama sebepleri korelasyon hesaplarından elde edilemez. Bu bulgular yeni araştırmalarda detaylıca incelenebilir.

SONUÇ

Modern toplumlarda sadece hane halkının demografik yapısı değil, aynı zamanda aile anlayışı da değişime uğramaktadır. Uzmanlar bu konuda hemfikirdir. Ancak Türkiye'nin nüfus istatistikleri bunun tam tersini göstermektedir. Eşinden ayrı yaşayan ve boşanan oranı %1'in belirgin şekilde altında kalmaktadır (Tufan, 2007). Fakat bunun hep böyle kalacağının garantisi yoktur. Modernleşme sürecinin kesintisiz devam edeceği ve Türk toplumunun refah düzeyinin gelecekte bugüne göre artacağı kabul edilirse farklı kimi durumlar ortaya çıkabilir. Bu durumların önemli örneklerinden biri sosyal devletin yalnız yaşayan kadınlara bugüne göre daha fazla destek sağlama ihtimalidir. Bu ihtimal gerçekleştiği takdirde bugünkü refah toplumlarında gözlemlenen gelişmelerin Türkiye'de de ortaya çıkma ihtimali oldukça yüksek görünmektedir. Öncelikle yaşlılığın yapısal değişimindeki gelişmeler arasında bireyselleşme ve tekillleşme olgularının göz önüne alınmasında yarar vardır (Tufan, 2015).

Aileyi ilk inceleyen sosyologlardan biri olan Amerikalı Talcott Parsons, Max Weber'in yorumsal tezi ile işlevsellik teorisini birleştirmiştir. Parsons; aileyi toplumun “yapı taşı” olarak görmekteydi. Ailenin spesifik ödevini, ileride rol üstlenecek çocuklara toplumsal norm ve değerlerin aktarılacağı bir çevrenin sunumu olarak kabul ediyordu. Yetişkinler için ise aile sağlam insani ilişkilerin gelişebileceği bir çerçeve işlevini üstleniyordu. Aile sosyal sistemin bir parçası, yapı taşı veya sistemi döndüren dişli çarklardan biri olarak kabul edilmektedir. İnsan – erkek veya kadın – sadece sistem için vardır. Ancak konvansiyonel aile yaklaşımına karşı çıkanlar olmuştur. Geleneksel olarak “ekmeği kazanan erkek ile anne ve ev kadını dişi” rolleriyle bağlantılı patriarkal yapılarıyla aile toplumsal normları yansıtmaktadır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tutum ve düşünceler değişime uğramıştır. Evde kalan anne, git gide baskı altına alınan kadın olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ann Oakley ve Christine Delphy gibi sosyologlar, bu kadınların yabancılaştırılmasını veya ötekileştirilmesini tarif etmişlerdir Sadece cinsiyet rolleri değil, aynı zamanda “tipik” ve “normal” aile kavramları da sorgulanmaya başlanmıştır. Geleneksel patriarkal aile modeli ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda iş yerine ve aileye yönelik yeni talepler ortaya çıkmıştır Aile, modern toplumun

beklentilerine uyum sağlayabilmek için sürekli değişime uğramak zorunda kalmakta ve toplumsal normların yapılanmasına etki etmektedir. Artık çocuğunu tek başına yetiştiren ebeveyn veya eşcinsel eşler, modern toplumun normalleri arasına girmiştir (Thorpe, Todd, Yuill, Tomley, Hobbs, Weeks, 2016: 296).

Toplumumuzda patriarkal aile modeli kalıntıları ve bu aile modelinin ayakta kalmasını isteyen belirli gruplar vardır. Dünya genelinde patriarkal aile yapısından ve bu yapının kadın üzerindeki etkilerinden uzaklaşmak adına bilimsel, kurumsal ve gönüllülük alanlarında önemli çabalar verilmektedir. Daha ziyade sanayileşmenin, kapitalizmin ve demokratikleşmenin doğum sancısını çeken toplumuz ve önlenmesi mümkün olmayacak bir şekilde deneyimlenen geleneksel sürecin, ilerleyen yıllarda tarihe karışması araştırmaya katılan kadınlar kadar diğer tüm yaş grubu ve özelliklerden gelen kadınların kendilerini yeniden oluşturma süreçleri adına büyük bir önem arz edecektir.

Margaret Mead'e (1901-1978) göre erkek ve kadınlar cinsiyet rollerini ödüllendirme ve cezalandırma sistemi kapsamında öğrenir. Ama erkek ve kadınların "doğal eğilimleri" kültürden kültüre değişir. Kadınlar çocukları doyuran, erkekler egemen cinsiyet rolünü üstlenmek zorunda değildir. Erkek ve kadın arasındaki farklılıklar kültürün bir ürünüdür (Thorpe; Todd; Yuill; Tomley; Hobbs; Weeks; 2016: 298).

Modernleşme sürecine giren toplumlarda aile kavramının anlamsal değişimi sadece kültürel bir mesele değildir. Daha ziyade toplumsal gelişmelerin etkisiyle değişen aileyi kültürel açıdan yeniden tanımlama gereği duyulmaktadır ve kültür değişmek zorunda kalmaktadır. Örneğin sosyoekonomik ve teknolojik gelişmeler, çocukla bağlantılı masrafların yükselmesine ve aile başına çocuk sayısının azalmasına neden olmuştur. Hane gelirinin yükselmesi çocuk isteğinin azalmasına yol açmıştır. Hane geliri arttıkça ebeveynler çocuklarına daha çok harcama yapmaktadır. Ama bunu az sayıdaki çocuğa paylaştırmaktadır. (Braun; Gautschi, 2011).

Türkiye'de de bunun izleri açık ve net şekilde görülmektedir. Bir taraftan doğurganlık azalmaktadır, diğer taraftan yaşam süresi uzamaktadır. 2000 yılında doğurganlık (15–45 yaş arası kadın başına çocuk sayısı) 2,45 iken, 2014 yılında 2,04'e gerilemiştir. Aynı dönemde erkeklerin doğumda beklenen yaşam süresi 66,4

yıldan 71,8 yıla; kadınların 73,8 yıldan 78,1 yıla yükselmiştir (Statistisches Bundesamt, 2015: .3). Türkiye nüfusu yaşlanmaktadır ve bu devam edecektir (Tufan 2007, 2015). Ataerkil toplumlarda kadının başlıca ödevi bol çocuk doğurmaktır. Türkiye’de sanayi ve ticari alanlarda göreceli gelişmiş büyük şehirlerinde çekirdek aile modelinin yaygınlaşması, ataerkil aile modelinden vazgeçişin göstergelerinden biridir. Diğer bölgeler de kalkındıkça benzer gelişmelerin ortaya çıkacağı varsayımından hareket edilebilir. Dolayısıyla sorun ataerkil toplumun kadını nasıl ve niçin baskı altına aldığı değildir. Daha ziyade bizim bu değişim sürecinde kadına bakışımızı nasıl değiştirebileceğimizdir. Çünkü toplumun yönünü, demokratikleşme ve demografik süreçleri değiştirmek genel olarak zor, hatta olanaksızdır.

Gerontoloji’nin disiplinler arası özelliği ve spesifik bakış açıları burada devreye girmelidir “Gerontoloji, yaşlanma ve yaşlılığın bedensel, psikik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi, açıklaması ve modifikasyonu ile ilgilenmektedir. Yaşlanma açısından önemli ve yaşlılığı yapılandıran çevreler ve sosyal kurumlar da buna dâhildir.” (Baltes, Baltes 1992, s.8). Türkiye’de kadın sorunları soyut düzlemlerde tartışılmaktadır. İlginç olan kadınların buna katılmalarıdır. Sosyal psikolog Kurt Lewin bunu eleştirmek için teorisi olmayan uygulamaların ve uygulaması olmayan teorilerin değersizliğini vurgulamıştır.

Gerontoloji yaşlılığı sosyal sorun olarak tanımlarken yaşam koşullarının sadece yaşlılıkta iyileşmesine yardımcı olmaya çalışmamaktadır. Aksine yaşlılığın yaşlanma süreçlerinin bir sonucu olduğunu, yaşlanmanın ise doğum ve ölüm arasındaki kutular arasındaki süreyi kapsadığını kabul eder. Yaşlanmak, küresel problemlerden biridir ve kadın bunda baş aktördür. Çoğu kadın olan yaşlılar dikkate alındığında, bu sürenin (ömür boyu) kadın açısından olumlu özelliklerle bezenmesini başlıca hedef kabul eder. Bu açıdan Gerontoloji kadınların haklarını da gözetken bir bilim dalı olarak görülebilir.

Sonuç olarak sosyal farklılıklar sosyal eşitsizliklerin kaynağıdır (Hradil, Schiener 2001, s. 28). Farklılığı ortaya koymak üzere dikkate alınan özelliğin toplumda “değerli” olarak görülmesi, bir değer olması gerekir. Toplumumuzda yaşlı kadının yalnız mı, eşiyile birlikte mi yaşadığı sorusunun cevabı sadece sosyal ve kültürel değerler açısından değil, aynı zamanda sosyal devlet açısından önemlidir. Elde ettiğimiz bulgulara, eşi ölmüş olan yaşlı kadınların bedensel ve bağımsızlık

açısından sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmüştür. Bunların ardında dulluk değil, aksine kadının ömür boyu süregelen tipik dezavantajlarının bir birikimi olarak ortaya çıktıkları dikkate alınmalıdır. Evlilik süresiyle tespit edilen endekslerle bağlantılı korelasyon sadece dolaylı yoldan bu dezavantaj birikiminin bir göstergesidir. Eşinin ölümünde sonra yaşlı kadının çevresine bağımlılığının arttığına işaret etmektedir.

Kadının yaşından bağımsız her yaşam döneminde erkekle eşit hak ve olanaklara sahip olmasının talep edilmesi önemli ilerleme alanları yaratmış olmakla birlikte elde edilen somut yararlar yeterli düzeyde değildir. Kadınların çoğu hala eğitim, meslek, aile ve diğer yaşam alanlarında erkeğe göre dezavantajlı konumdadır. Fakat bu dezavantajlar felsefeyle değişmeyecek konumdadır ve uygulamalı çözüm önerileri gereklidir. Bu da kadın sorunlarının “sosyal sorun” olarak tanımlanmasını ve sosyal politik düzlemde çözüm aranması zorunlu kılmaktadır. Ancak her pratik çözüm önerisinin öncesinde tanımlanan sorunlara dayandığı unutulmamalıdır. Bu açıdan alan yazında felsefi temellere dayanan tartışmaların yapılması; yeni tartışma alanlarının ve kavramların üretilmesi ve çoğaltılması; bu sayede zihinsel dönüşümün yaşanması adına ilk adımların atılması büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın söz konusu yeni tartışmalardan birisini tetiklemesi umulmakla birlikte ilerleyen süreçlerde pratik çözüm önerilerinin sunulması adına rehber görevi görecektir. Bu çalışmaların yapılması arzu edilmektedir. Bu süreçler tamamlanmadan sunulacak pratik çözüm önerilerinin eksik kalacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1992). *Gerontologie: Begriff, Herausforderung und Brennpunkte*. In P. B. Baltes, J. Mittelstrass, & U. M. Staudinger, *Alter und Altern*. (1-34). Berlin: De Gruyter.

Bilton, T. & ark. (2008) *Sosyoloji*. Ankara: Siyasal Kitabevi

Blackham, H. J. (2002). *Six Existentialist Thinkers*. New York: Routledge

Braun, N., & Gautschi, T. (2011). *Rational-Choice-Theorie* . Weinheim, München: Juventa Verlag.

Bremmer, J.& Bosch, L. (1995). *Between Poverty and The Pyre*. New York: Taylor and Francis

Cellello, C. (2009). *Making Marriage Work*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Descartes, R. (2010). *Yöntem Üzerine Konuşmalar*, Çev. Afşar Timuçin& Yüksel Timuçin, İstanbul: Bulut Yayınları

Diekmann, A. (2010). *Empirische Sozialforschung: Grundlagen, Methoden, Anwendungen*, 4.Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.

Doğan, E. (2014). *Women's General Marital Adjustment And Relationship Style For Marital Adjustment in Relation To Dyadic Trust And Depression*, (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk-Gevrek &Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim

Edse, B. (2011). *Das grosse Gefühl. Geowissen*, 47, 7-35.

Euripides, 2014. *Medea*. Çeviren ve açıklamaları yazan Metin BALBAY. TEM Yayıncılık: İstanbul .

Esser, H. (1993). *Soziologie - Allgemeine Grundlagen*. Frankfurt/Main, New York: Campus.

Esser, H. (1999). *Soziologie - Spezielle Grundlagen, Band 1: Situationslogik und Handeln*. Frankfurt/Main, New York: Campus.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları

Gül, G. (2016). *Evlilik Biçimleri Açısından Evlilik Uyumu, İlişkilerde Yükleme Tarzları Ve Psikolojik Dayanıklılık Değişkenlerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gündoğdu-Aktürk, E. (2010). *Attachment Figure Transference, Caregiving Styles And Marital Satisfaction in Arranged and Love Marriages*, (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hirschle, J. (2015). *Soziologische Methoden - Eine Einführung*. Weinheim, Basel: Beltz, Juventa.

Hoonard D. K. (2001). *The Widowed Self*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press

Horx, M. (2003). *Die "graue Revolution" – ein Menetekel?, Das Internet ist reif: Die Generation 50 Plus entdeckt ein Medium*. Wien: Echo Medienhaus.

Hradil, S., & Schiener, J. (2001). *Soziale Ungleichheit in Deutschland*, 8.Aufl. Opladen: Leske & Budrich.

Kahveci, G. A. (2015). *Evli Çiftlerde Evlilik Uyumu, Evlilik Çatışma Biçimi Ve Depresyon Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kruse, A., & Wahl, H.-W. (2010). *Zukunft Altern - Individuelle und gesellschaftliche Weichenstellungen*. Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag.

Kunz, ,. V. (1997). *Theorie rationalen Handelns - Konzepte und Anwendungsprobleme*. Opladen: Leske + Budrich.

Lindenberger, U. (2008). Was ist kognitives Altern? . U. Staundinger, & H. Häfner içinde, *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage* (s. 69-82). Heidelberg: Springer.

Lopata, H. Z. (1980). *Women as Widows*. New York: Elsevier

Matthews, S. H.(1979). *The Social World of Old Women: Management of Self-Identity*. Beverly Hills: Sage

Mehta, K. (2005). *Untapped Resources*. Singapore: Marshall Cavendish Academic

Niederfranke, A., Naegele , G., & Frahm , E. (1999). *Funkkolleg 1: Die vielen Gesichter des Alterns*. Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Öksüzler, B. (2015). *Eş Kaybının Yaşlı Bireyler Üzerindeki Psikolojik Etkileri: Kaynakların Korunması Kuramı Kapsamında Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Roberto, K. (1996). *Relationships Between Women in Later Life*. New York: The Haworth.

Rosenmayr, L. (2004). Zur Philosophie des Alterns. A. Kruse, & M. Martin içinde, *Enzyklopädie der Gerontologie* (s. 13-28). Bern, Göttingen, Toronto, Seattle: Huber.

Rosenthal, E. R. (1990). *Women Aging and Ageism*. New York: Harrington Park Press

Schulz-Nieswandt, F. (2006). *Sozialpolitik und Alter*. Stuttgart: Kohlhammer.

Seedsman, T. (2016) kişisel iletişim, Haziran 2016

Seymour, M. (2006). *Debating Divorce in Italy*. New York: Palgrave Macmillan

Statistisches Bundesamt . (2015). *Türkei: Statistische Länderprofile – G20 Industrie- und Schwellenländer. Ausgabe 2015*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.

Tange, E. G. (2001). *Der boshafte Zitatenschatz: Bissige Definitionen, treffende Bonmots und charmante Gemeinheiten* . Frankfurt/Main: Eichborn.

TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2000). *Türkiye Nüfus İstatistikleri*. Ankara: TÜİK.

TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2005). *Türkiye Nüfus İstatistikleri*. Ankara: TÜİK.

TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2010). *Türkiye Nüfus İstatistikleri*. Ankara: TÜİK.

TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *Türkiye Nüfus İstatistikleri*. Ankara: TÜİK.

Thorpe, C., Todd, M., Yuill, C., Tomley, S., Hobbs, M., & Weeks, M. (2016). *Das Soziologiebuch*. München: Dorling Kindersley Verlag.

Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*. Antalya: GeroYay.

Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tufan, İ. (2015). *Gerontologdan Meraklısına İstatistik Müsveddeleri*. Ankara: Nobel Yayınevi

Tufan, İ. (2015). *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. . İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tufan, İ. (2016a). *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma, Geliştirilmiş 2.Baskı*. İstanbul: Nobel.

Tufan, İ. (2016b). *Bakıma Muhtaç - Türkiye’de Alzheimer Hastası Yaşlıların Bakımı*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Uzday, T. (2006). *Bilimsel Araştırma Etiği*

Vaupel, J. (2003). *Testimony before the Senate Special Committee on Aging. Hearing on The Future of Longevity. How Important are Markets and Innovation?* 3. Juni 2003. Washington.

Weischedel, W. Ĩ. (1964). *Kant, I. (1724-1804) Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* (S. 53-61). Darmstadt.: Werke in Sechsbänden, Band VI.

Wermuth, N., & Streit, R. (2007). *Einführung in die statistische Analysen: Fragen beantworten mit Hilfe von Daten*. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag.

EKLER

EK 1: SORU KAĞIDI

SORU KAĞIDI

Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Bitirme Tezi kapsamında yürütülmektedir. Katılımcıların anonimliği esas olup, edinilen bilgiler titizlikle korunacak ve belirtilen çalışma kapsamı dışında kullanılmayacaktır. Soruların doğru veya yanlış cevapları mevcut değildir; en doğru cevap sizin fikrinize en yakın olan cevaptır. İstemediğiniz sorulara yanıt verme zorunluluğunuz bulunmamakla birlikte çalışmayı istediğiniz an sonlandırma hakkınız vardır. Değerli vaktiniz ve desteğiniz için teşekkür ederiz.

F. Sıla AYAN

Prof. Dr. Akça TOPRAK ERGÖNEN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Tez Danışmanı

Kişisel Bilgiler

1. Kaç yaşındasınız?

2. Eğitim durumunuz nedir?

Okur-yazar değil

Diplomasız okur-yazar

İlkokul

Ortaokul

Lise ve dengi

Üniversite ve dengi

Lisansüstü

3. Eş ilişkinizin sona erme sebebi nedir?

Eşim vefat etti.

Evlilik devam etmekte ancak ayrı yaşıyoruz.

Resmi olarak ayrıldık.

4. Kendinize ait bir geliriniz var mı?

Evet

Hayır

5. İkamet ettiğiniz ev;

Bana ait.

Kiracıym

Ailemden birine ait.

Diğer

6. Ne kadar süre evli kaldınız? yıl

Fiziksel Durum

7. Bedensel şikayetleriniz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok

Bir hayli Aşırı miktarda

8. Bedensel şikayetlerle başa çıkabilme konusunda sorunuz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok

Bir hayli Aşırı miktarda

9. Bedensel şikayetleriniz yapılması zorunlu şeyleri yapmanıza engel oluyor mu?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok

Bir hayli Aşırı miktarda

10. Çok çabuk yorulma gibi bir sorunuz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok

Bir hayli Aşırı miktarda

Psişik Durum

11. Uyku sorunuz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok

Bir hayli Aşırı miktarda

12. Yaşamın tadı tuzu kalmadığı görüşüne katılıyor musunuz?

Hiç katılmıyorum Yok denecek kadar az
Ne katılıyor, ne de katılmıyorum
Bir hayli katılıyorum Aşırı miktarda katılıyorum

13. Geleceğinizi düşününce kaygılarınız var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

14. Sık sık depresif duygulara eğiliminiz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

Günlük Yaşamda Bağımsızlık

15. Günlük işlerin üstesinden gelmede ciddi sorunlarınız var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

16. Hareket yeteneğinizde kısıtlanma var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

17. Günlük işlerinizin üstesinden gelebilmeniz için ilaca bağımlılığınız var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

18. Yaşam kaliteniz ilaçlara veya sağlık hizmetlerine ne kadar bağlı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

Yalnızlık

19. Aile üyeleri dışında görüştüğünüz başka birileri var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

20. Başkalarından ne kadar destek umabilirsiniz?

Hiç umamam..... Yok denecek kadar az
Ne umabilir ne de umamam
Bir hayli Aşırı miktarda

21. Arkadaşlarınıza veya tanıdıklarınıza güvenebilir misiniz?

Hiç güvenemem..... Yok denecek kadar az
Ne güvenebilir ne de güvenemem
Bir hayli Aşırı miktarda

22. Ailenize güvenebilir misiniz?

Hiç güvenemem..... Yok denecek kadar az
Ne güvenebilir ne de güvenemem
Bir hayli Aşırı miktarda

Çevreyle Bağlantılı Sorunlar

23. Finansal problemleriniz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

24. Kişisel güvenliğinizle bağlantılı problemleriniz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

25. İkamet koşullarıyla ilişkili problemleriniz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

26. Zamanınızı anlamlı uğraşlarla değerlendirme problemleriniz var mı?

Hiç yok Yok denecek kadar az Ne var ne de yok
Bir hayli Aşırı miktarda

27. Kişisel inançlarınız yaşamınıza anlam kazandırıyor mu?

Hiç kazandırmıyor Yok denecek kadar az
Ne kazandırıyor, ne de kazandırmıyor
Bir hayli Aşırı miktarda

28. Kişisel inançlarınız yaşamınızda anlam görmenize yardım ediyor mu?

Hiç yardım etmiyor Yok denecek kadar az
Ne yardım ediyor, ne de yardım etmiyor
Bir hayli Aşırı miktarda

29. Kişisel inançlarınızdan kuvvet alabiliyor musunuz?

Hiç alamıyorum Yok denecek kadar az
Ne alabiliyor, ne de alamıyorum
Bir hayli Aşırı miktarda

30. Kişisel inançlarınız yaşamın zorluklarını aşmanıza katkı sağlıyor mu?

31. Hiç alamıyorum Yok denecek kadar az
32. Ne alabiliyor, ne de alamıyorum
33. Bir hayli Aşırı miktarda

Yaşam Kalitesi

34. Genel olarak düşünecek olursanız, yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?

Hiç memnun değilim Yok denecek kadar az
Ne memnun, ne de değilim
Bir hayli memnunum Aşırı miktarda memnunum.....

35. Genel olarak düşünecek olursanız, yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?

Hiç memnun değilim Yok denecek kadar az
Ne memnun, ne de değilim
Bir hayli memnunum Aşırı miktarda memnunum.....

36. Genel olarak dūŕünecek olursanız, sađlıđınızdan ne kadar memnunsunuz?

Hiç memnun değilim Yok denecek kadar az
Ne memnun, ne de değilim
Bir hayli memnunum Aŕırı miktarda memnunum.....

37. Genel olarak dūŕünecek olursanız, iliŕkilerinizden ne kadar memnunuz?

Hiç memnun değilim Yok denecek kadar az
Ne memnun, ne de değilim
Bir hayli memnunum Aŕırı miktarda memnunum.....

EK- 2: Etik İzin Formu

10. 03. 2017

Sayın Fatma Sıla AYAN,

Yüksek Lisans teziniz kapsamında yürüteceğiniz "İzmir' de Yaşayan 60 Yaş ve Üzeri Kadınlarda Eşten Ayrılık Sonrası Kendini Yeniden Oluşturma Süreci" başlıklı çalışmanıza dair başvuranız derneğimiz etik komisyonunca incelenmiştir. Çalışmanın katılımcılar adına minimum düzeyde risk arz ettiği ve bilimsel etik kurallara uygun tasarlandığına kanaat getirilmiştir. Çalışmayı gerçekleştirmenizde bir sakınca yoktur.

Yard. Doç. Dr. Mehmet Akif KILIÇ

Ulusal Sosyal ve Uygulamalı Gerontoloji Derneği

Etik Komisyonu adına